

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Надія Бібік
Галина Бондарчук

2 КЛАС

ЧАСТИНА
1

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

МОЯ КРАЇНА
УКРАЇНА,
А Я — ЇЇ
ДИТИНА

ПІЗНАЮ СЕБЕ.
Я В ШКОЛІ

СОНЦЕ.
СВІТЛО
І ТЕПЛО

КОЛЬОРОВІ
СТОРИНКИ
ПРИРОДИ:
ОСІНЬ

ЩО НАЛЕЖИТЬ
ДО ПРИРОДИ

ЧОМУ БУВАЄ
ДЕНЬ І НІЧ

ПОРИ РОКУ.
ЗМІНА ПІР РОКУ

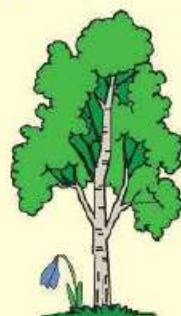
ЯКОЇ ФОРМИ
НАША ПЛАНЕТА

ТВАРИНИ
В ПРИРОДІ

ЯКИМИ БУВАЮТЬ
РОСЛИНИ.
ЯК РОЗРІЗНЯЮТЬ
РОСЛИНИ

ПРИРОДНІ
ЯВИЩА

ТВАРИНИ ВОСЕНИ

РОСЛИНИ
ВОСЕНИ

ЗБИРАЄМО ВРОЖАЙ.
ВІД ЗЕРНЯТКА
ДО ХЛІБИНИ

32

СВЯТКОВИЙ
КАЛЕНДАР
ОСЕНІ

34

ЗНАЮ, НАВІЩО
ПРАВИЛА
ДЛЯ УЧНІВ

36

УРОКИ ЧЕМНОСТІ

38

УМІЮ ДРУЖИТИ

40

БИТИСЯ ЧИ
НЕ БИТИСЯ?

42

КОЛЬОРОВІ
СТОРИНКИ
ПРИРОДИ:
ЗИМА

44

РОСЛИНИ
ВЗИМКУ

46

ТВАРИНИ
ВЗИМКУ

48

СВЯТКОВИЙ
КАЛЕНДАР ЗИМИ

50

ЯКІ ПРАВИЛА
В СІМ'Ї

58

ДОБРО
І ЗЛО

52

ЩО Я
ВМІЮ
І ЛЮБЛЮ

56

РОЗРІЗНЯЙ
ПРАВДУ
І ОБМАН

60

БУДЬ-ЯКИЙ ВЧИНОК
МАЄ НАСЛІДКИ

54

ЯКИМИ БУТИ?

Надія Бібік
Галина Бондарчук

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

Підручник для 2 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2019

УДК 31:502:37.016(075.2)
Б59

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2019 № 407)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник створено відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом О. Я. Савченко

Ілюстрації *Володимира Хорошенка*

Обкладинка *Анни Макарової*

Бібік Н. М.

Б59 Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1 / Н. М. Бібік,
Г. П. Бондарчук. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 120 с. : іл.

ISBN 978-617-09-5197-7

УДК 31:502:37.016(075.2)

Інтернет-підтримка
Електронні матеріали
до підручника розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-5194-6
ISBN 978-617-09-5197-7 (ч. 1)

© Бібік Н. М., Бондарчук Г. П., 2019
© Хорошенко В. Д., ілюстрації, 2019
© Макарова А. Л., обкладинка, 2019
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

Любі школярики!

Ми продовжуємо досліджувати повний таємниць навколишній світ. Сторінка за сторінкою підручника ви будете вчитись помічати зміни в докiллі, у житті рослин і тварин; пізнавати свій край, свою країну. Ви дізнаєтесь, як бути культурними, уміти дружити; дбати про свою безпеку; оберігати свої права, не порушуючи прав інших.

Розвивайте свої здібності, вчіться міркувати і пояснювати, зростаєте громадянами України.

Автори

Умовні позначення

Пригадаємо вивчене

Дізнаємося нове

Працюємо разом

Спостерігай, досліді

Скарбничка цікавого

Подивись на сайті

МОЯ КРАЇНА УКРАЇНА,

Як називається наша країна? Як називають тих, хто живе в Україні?

Де можна побачити Прапор України? Де можна почути Гімн України? Як називається Герб України? Де його можна побачити?

ДОБРІДЕНЬ ТОБІ, УКРАЇНО МОЯ!

Струмок серед гаю, як стрічечка.

На гілці метелик, мов свічечка.

Хвилюють, мають, квітують поля —
Добридень тобі, Україно моя!

Павло Тичина

Прочитай зашифроване.

Я ❤️ УКРАЇНУ.

А Я — ЇЇ ДИТИНА

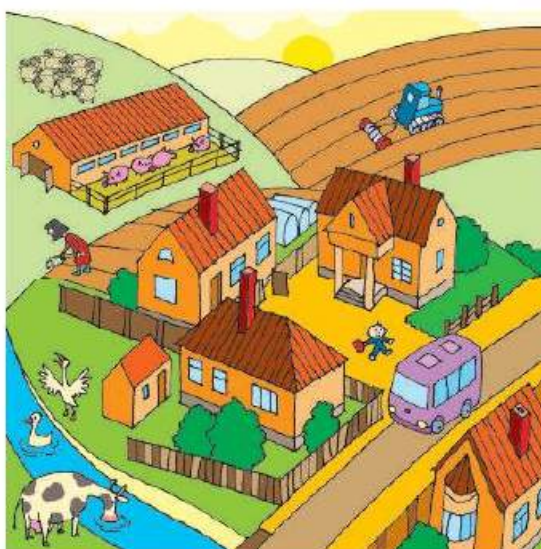

Найкраще місце на Землі те, де ми народилися. Це не просто точка на географічній карті. Це твій рідний дім, двір, друзі, з якими граєшся і зростаєш; школа, де вчишся; твоє місто або село.

Для нас усіх це — Україна, наша держава.

Розглянь малюнки. Зображення на якому з них нагадує твій рідний край?

Дізнайся про історію назви своєї вулиці. Поділися результатом свого дослідження в класі.

Журавлі щоосені відлітають зимувати в теплі краї. Вони летять через багато країн, бачать різні землі, але гнізда для маленьких пташенят будують лише на рідній землі.

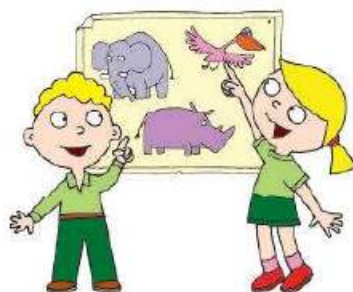
ПІЗНАЮ СЕБЕ.

По черзі уявіть себе вчителем або вчителькою.
Поясніть учням, для чого вчитися.

Чого навчаюсь я у школі?
Наук у школі є доволі:
Читаєм, пишем і малюєм,
Казками весело мандруєм.

Вивчаєм світ звірят і птиць —
У них багато таємниць!
Вчимися грядками садити,
Рослину кожну розуміти.
Але найбільше в цілм світі
Себе я хочу зрозуміти...

За М. Чумарною

Доповніть перелік шкільних наук. Які кому найбільше до
вподоби? Обміняйтесь думками.
Обговоріть, що кожен із вас хоче дізнатися про себе.

Мозок без тренування втрачає свої властивості й згасає. Тому слід і правила вчити, і вірші напам'ять, і кросворди розгадувати.

Знайди на малюнках першу букву свого імені; цифру — скільки тобі років.

По черзі скажіть, що із зображеного не належить до природи. Що можна назвати словом **транспорт**? З перших букв назв яких предметів можна скласти слово **школа**?

ЩО НАЛЕЖИТЬ ДО ПРИРОДИ

Що належить до неживої, а що — до живої природи? Що не можна назвати природою? Наведіть приклади.

Сонце, Місяць, Земля, зорі, вода, повітря, мікроби, гриби, рослини, тварини, людина — це **природа**, і ти її частинка.

ПРИРОДА

Назвіть предмети живої природи, які зустрічаються по дорозі до школи. А які предмети класної кімнати не належать до природи?

Природа дає людям усе, що потрібно для життя: їжу, паливо; те, з чого виготовляють одяг, будують будинки, роблять меблі, машини.

Поглянь довкола — і ти побачиш красу природи. Прислухайся — і почуєш її звуки.

Розгляньте малюнок. Що належить до природи, а що створено руками людини?

Подумайте і розкажіть, як має ставитися людина до природи, до предметів, виготовлених людиною. Для відповідей скористайтеся словами: **байдуже**, **з цікавістю**, **бережливо**.

Щойно викинута тобою обгортка від цукерки згниє в землі, коли ти навчатимешся в шостому класі (через 3–4 роки).

КОЛЬОРОВІ СТОРІНКИ

Що вересень
означає
для школярів?

МАПА ОСЕНІ

Що ти вдягаєш
у цю пору року?

Чим осінь
багата?

Чому листопад
так називається?

Якими осінніми роботами
зайняті люди?

Які зміни відбуваються
в житті тварин восени?

Ви вже помітили, що восени Сонце піднімається над горизонтом нижче, ніж улітку. Тому його промені мало прогрівають землю. Холодне земля, холодне вода. Сірі хмари застилають усе небо. Ідуть затяжні дощі. Ранком з'являються тумани, бувають приморозки.

Ясного тихого дня літає павутиння. З кожним днем холоднішає.

ПРИРОДИ: ОСІНЬ

ОСІНЬ

Непомітно з'явилася осінь —
День коротшим стає щодоби.
Глянь, берізки — уже златокосі,
І в дубів багряніють чуби.
Вже у теплі краї відлетіли
Сонцелюби — дзвінки журавлі,
Не страшні їм тепер заметілі
На далекій південній землі.

В. Бичко

Про які зміни в неживій і живій природі говорить автор?
Чому так кажуть: «Осінь іде і за собою дощ веде»?
Обміняйтесь думками.
Чому журавлі відлітають у теплі краї?

Що можна побачити, почути і відчувати восени?

Я чую

Я відчуваю
на дотик

Я бачу

Я відчуваю
на смак

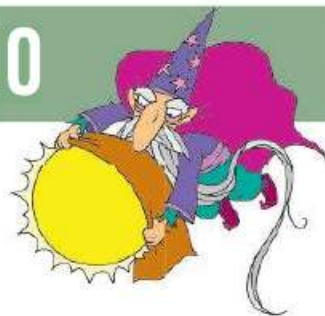

Я відчуваю
на запах

ЩОДЕННИК СПОСТЕРЕЖЕНЬ

Веди щоденник спостережень. За його допомогою ти зможеш порівнювати зміни в неживій природі, житті рослин і тварин.

СОНЦЕ. СВІТЛО І ТЕПЛО

Якби Сонце вкрав злий чарівник, то...
Продовжте речення.

Про що можна сказати: сходить, світить, гріє, пече,
сідає, заходить?

Восени Сонце опускається все нижче і нижче, тому холоднішає. Узимку холодно. Адже Сонце знаходиться низько на небосхилі, тому на Землю потрапляє мало світла й тепла. Весною Сонце піднімається все вище й вище, тому теплішає. Улітку спекотно, бо Сонце піднімається високо на небосхилі й посилає на Землю багато світла й тепла.

За допомогою дзеркальця впіймай сонячний зайчик. Спробуй упіймати його за допомогою іншого блискучого предмета (наприклад, металевої кришки від банки).

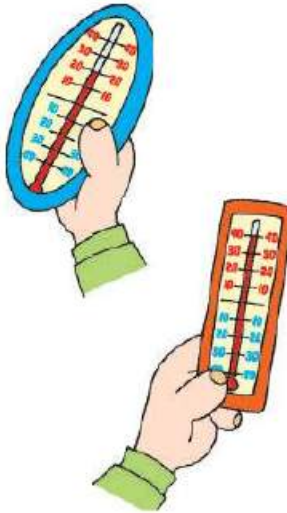
Чому зайчик називають «сонячним»? Це промінь Сонця, який падає на Землю. А чому ми кажемо «зайчик»? Тому що сонячний промінчик рухливий, постійно хоче втекти від нас.

Чому не можна побачити сонячний зайчик у темній кімнаті?

Візьми два термометри і помісти один на сонці, інший — поруч, але в тіні. Перший покаже вищу температуру, ніж другий, бо він нагрівся сонячним промінням.

Сонячні промені несуть на Землю і світло, і тепло.

Пригадайте, коли Сонце дуже гріє: уранці, опівдні чи ввечері. Чому?

Від сонячного тепла залежить температура тіла деяких тварин. Наприклад, риби, жаби, змії, черепахи на холоді перестають рухатися. Тому восени, з настанням холодів, вони шукають схованки, щоб не замерзнути взимку.

ЯКОЇ ФОРМИ НАША ПЛАНЕТА

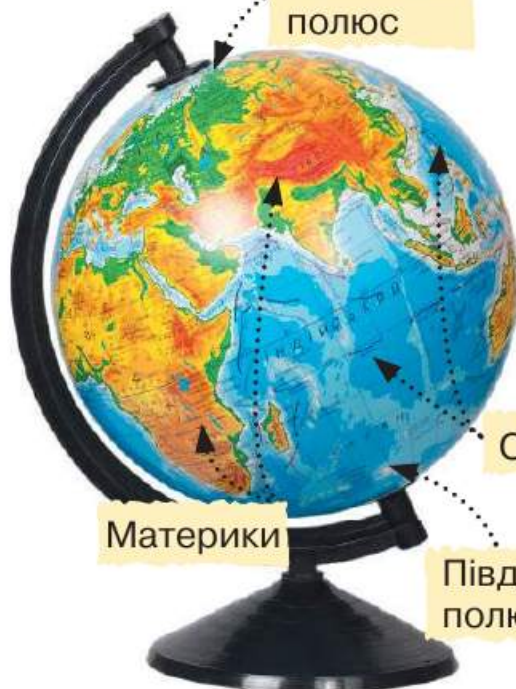
Уяви, що ти йдеш по Землі весь час в один бік. Куди ти прийдеш? Чому?

Земля має форму кулі. Уперше це довели іспанські мореплавці ще 500 років тому. За три роки важкого і небезпечного плавання експедиція під командуванням Магеллана обігнула Землю і повернулася до рідних берегів.

Північний
полюс

Материки

Океани

Південний
полюс

Розглянь глобус.
Переконайся, яка
форма Землі.

Чому Сонце не може освітлювати предмет з усіх боків?
Як визначити, звідки воно світить?

Якщо промені Сонця освітлюють один бік Землі, то інший залишається в тіні. На освітленому боці — день, на протилежному, неосвітленому, — ніч.

Наша планета рухається навколо своєї осі. Земля підставляє під сонячні промені то один бік, то інший. Там, де був день, — настає вечір і ніч, а туди, де була ніч, — приходить ранок і день.

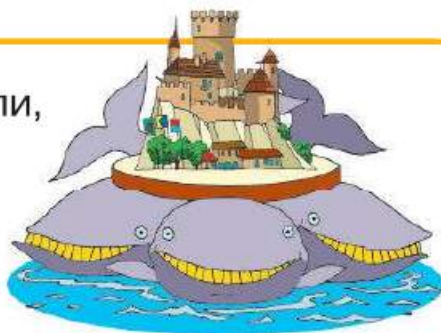
Земна вісь — це уявна пряма лінія, навколо якої обертається Земля. Вісь Землі нахилена так само, як показує глобус.

Постав глобус проти лампи. Повільно обертай його навколо осі. Спостерігай, як змінюється освітлення поверхні глобуса.

До експедиції Магеллана вважали, що Земля лежить на спинах величезних китів або черепах.

ЧОМУ БУВАЄ ДЕНЬ І НІЧ

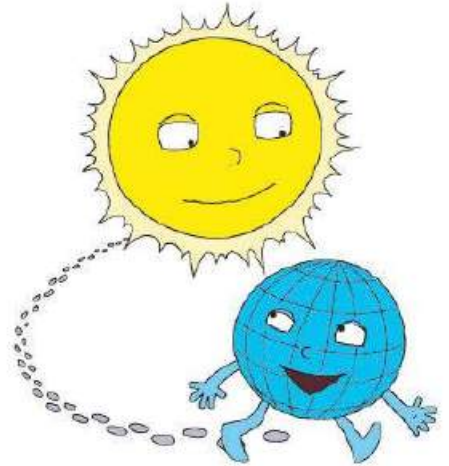
Уяви, що Земля не обертається. Чи буде відбуватися зміна дня і ночі? Поясни свою думку.

ЧОМУ БУВАЄ ДЕНЬ І НІЧ?

Я розкажу, у чому річ.
Земля на місці не сидить,
Вона круг Сонечка біжить!
І щодоби із року в рік
Під Сонцем гріє кожен бік.
Земля, як дзиґа, мчить весь час,
Тому то день, то ніч у нас.

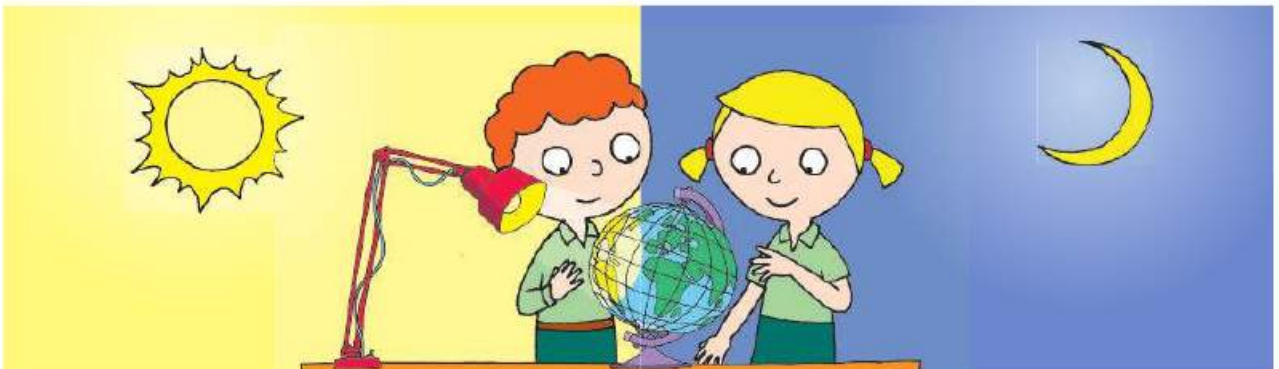
За Н. Карпенко

Учені встановили, що наша планета обертається. **Один оберт Землі навколо осі називають добою.** Доба триває 24 години. Повний оберт навколо Сонця наша планета робить за один рік. **Рік триває 365 діб.** Протягом однієї доби ти відпочиваєш, вчишся, спиш.

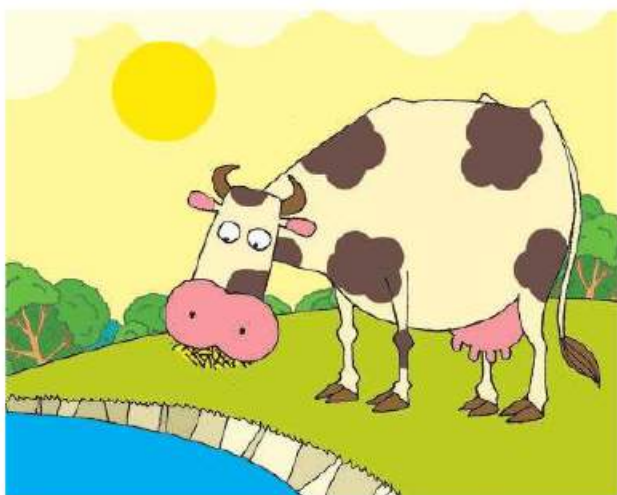
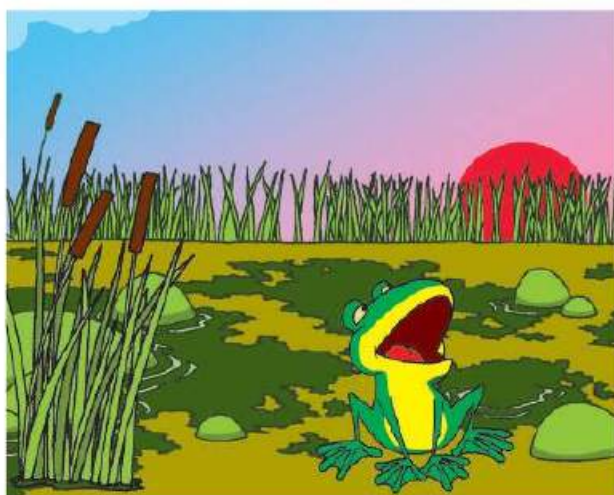

Постав глобус проти лампи. Спостерігай, яка частина глобуса освітлена. А яка залишилася в тіні? Чому? Як це явище називається в природі?

Розгляньте малюнки. Де художник зобразив ранок, день, вечір, ніч? Як ви це розпізнали?

Що за чим ти робиш протягом дня? Скільки годин спиш? Під час сну ти ростеш, розвиваєшся, зміцнюєш своє здоров'я. Після сну дитина стає більш уважною. Найкраще лягати спати о 21 годині. А тривалість сну має бути не менше 10 годин.

ПОРИ РОКУ.

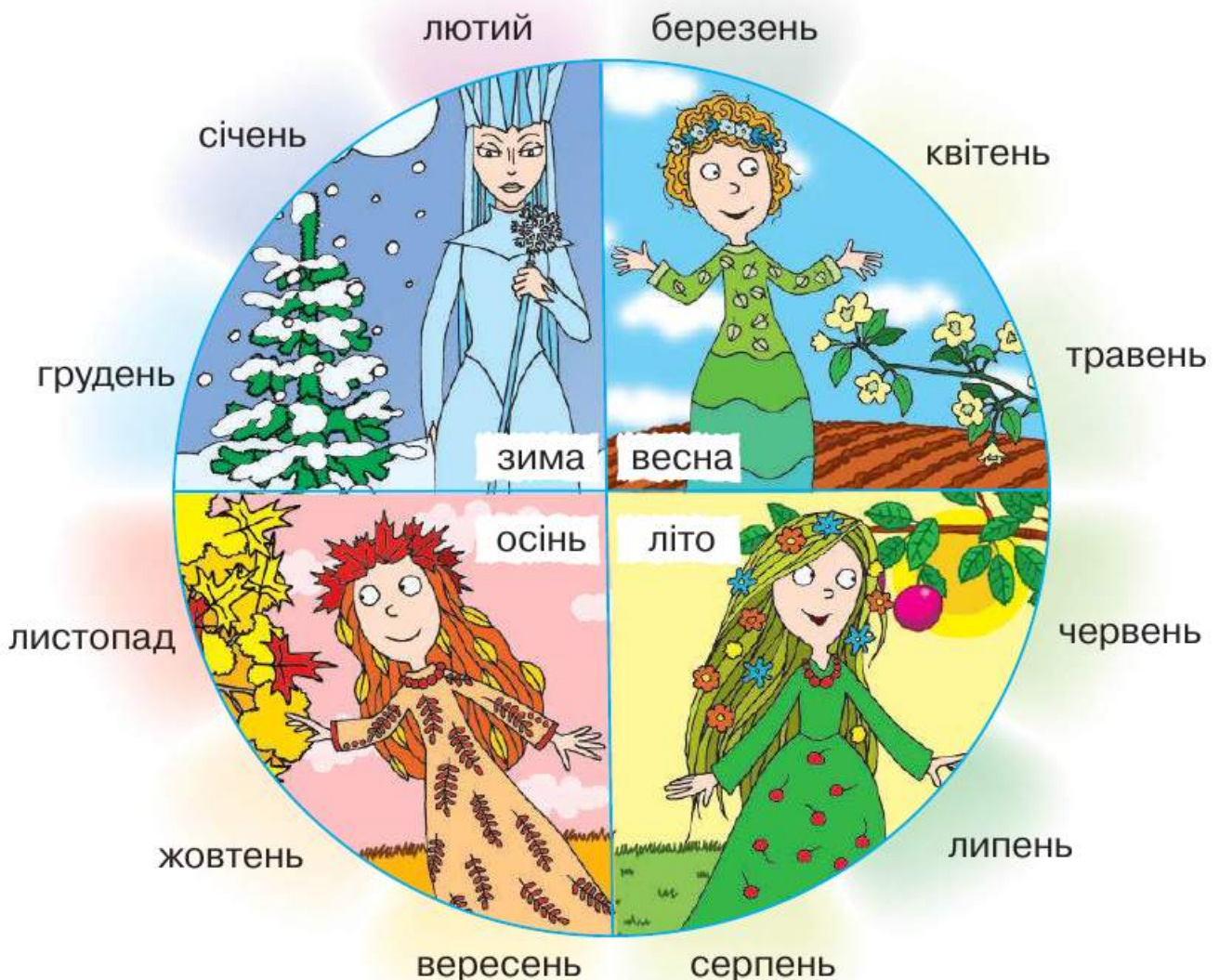
Розкажи, як упізнати осінь, зиму, весну і літо.

Осінь, зима, весна, літо. Це чотири пори року. Вони по черзі змінюють одна одну. За осінню завжди йде зима, за зимою — весна, за весною — літо. Потім знову приходить осінь, за нею — зима.

Ми почали перераховувати пори року з осені. Але могли б з будь-якої іншої пори року.

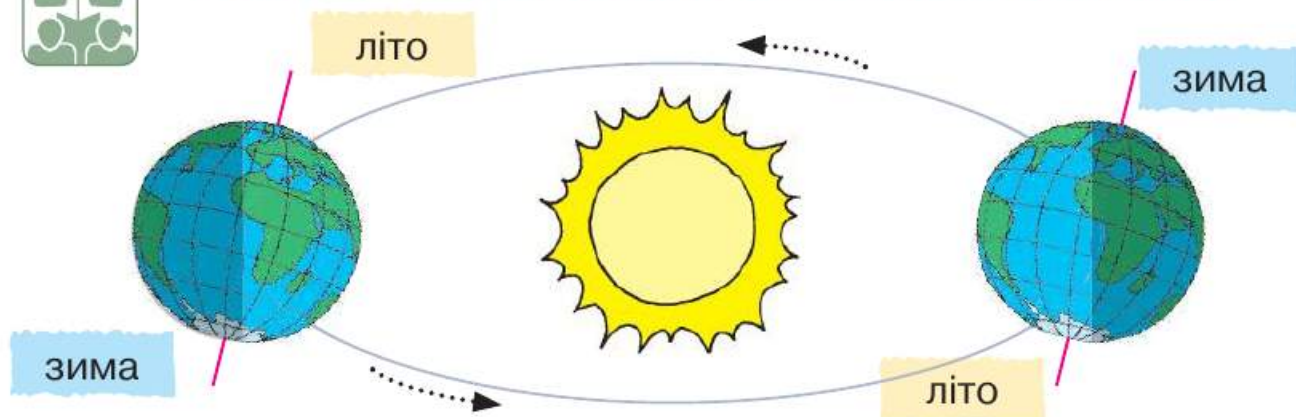
Коло року не має ні початку, ні кінця.

ЗМІНА ПІР РОКУ

Рух Землі навколо Сонця спричинює зміну пір року.

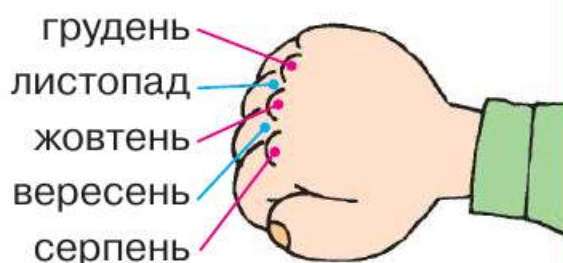

Назвіть пори року та відповідні їм місяці. Який місяць перший, а який останній у році? Скільки місяців у році? У якому місяці твій день народження?

Для того щоб легше було запам'ятати, скільки днів у кожному місяці, люди придумали рахувати на кісточках пальців, стиснутих у кулак.

Стисніть руку в кулак. Починаємо відлік: січень — виступ — 31 день; лютий — западинка — 28 або 29 днів; березень — виступ — 31 день; квітень — западинка — 30 днів і т. д. Між липнем і серпнем западинки немає. Цей перехід якраз припадає на останній виступ кісточок однієї руки і перший виступ кісточок іншої, тобто липень і серпень — 31 день.

ЯКИМИ БУВАЮТЬ РОСЛИНИ.

Доведи, що рослини належать до живої природи.

Що потрібно рослинам для життя?

Який шлях проходить насінина, щоб знову стати насінням?

У природі велика різноманітність рослин. Їх ще називають зеленим дивом Землі.

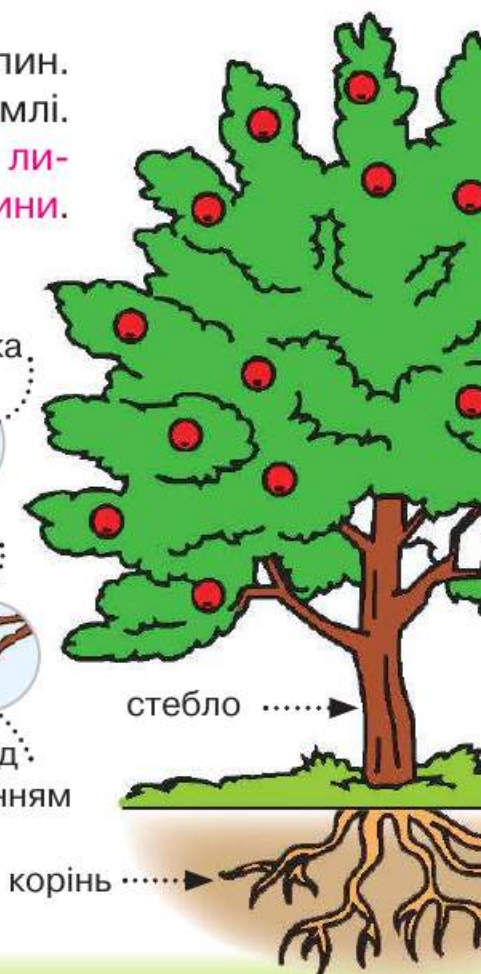
У кожної рослини є **корінь**, **стебло**, **листя**, **квітки**, **плоди**. Це — **органи рослини**. Кожен з них виконує певну роботу.

Не буває рослин без коріння. Воно закріплює рослину в ґрунті. По корінню поступає волога і речовини, потрібні для життя рослини.

Не буває рослин без стебла. Воно утримує рослину над поверхнею ґрунту, підводить до сонця. Від кореня по стеблу пересуваються вода і розчинені в ній поживні речовини.

Не буває рослин без листків. Вони випаровують воду і добувають поживу з повітря.

Кожна квітка — це майбутній плід, у якому дозріває насіння.

ЯК РОЗРІЗНЯЮТЬ РОСЛИНИ

Рослини розподіляють на три групи:

дерева, кущі, трав'янисті рослини.

Дерево має тільки одне високе дерев'янисте стебло (стовбур).

У куща відростає від кореня багато низьких стебел.

Трав'янисті рослини мають м'які, соковиті зелені стебла.

кущ

трав'яниста рослина

Знайди на малюнках дерева, кущі, трав'янисті рослини. Які з них ростуть біля твого будинку?

дерево

Рослинам потрібні тепло, світло, вода, повітря.

Можеш у цьому переконатися. Посади дві цибулини у два пластикові стаканчики з ґрунтом.

Один постав у темному тепломu місці, а інший — у світломu тепломu місці. Де проростуть безбарвні тоненькі стебла? Чому?

Постав обидві цибулини на підвіконня. Одну поливай регулярно, а іншу — рідше. Що ти спостерігатимеш?

ТВАРИНИ В ПРИРОДІ

Яких тварин називають дикими, а яких свійськими?
Наведіть приклади.

Кінь — свійська
тварина.
Доведіть це.

Міркуй так: про свійських
тварин турбуються люди,
про коня вони дбають,
годують його, випасають.

Отже,
кінь —
свійська
тварина.

Білка — дика
тварина.
Доведіть це.

Поглянь довкола себе. Он у куточку ніжитьс я кішка.
Біля твоїх ніг лежить вірний друг — собака. На гілці за
вікном сидить сорока. Бджола понесла солодкий нектар
до вулика. На квітку сів метелик.

Усіх, кого ти бачиш:

— називають одним словом — **тварини**.

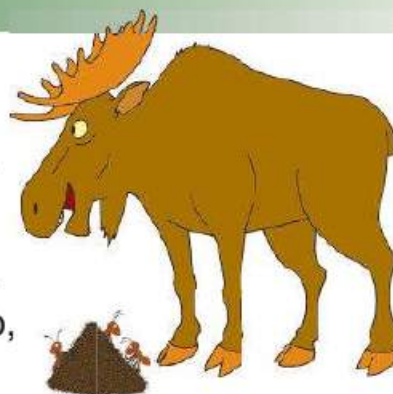
Багатий і різноманітний світ тварин. Вони живуть
усюди: високо в горах, у морях, водоймах, у лісах, пу-
стелях, на луках.

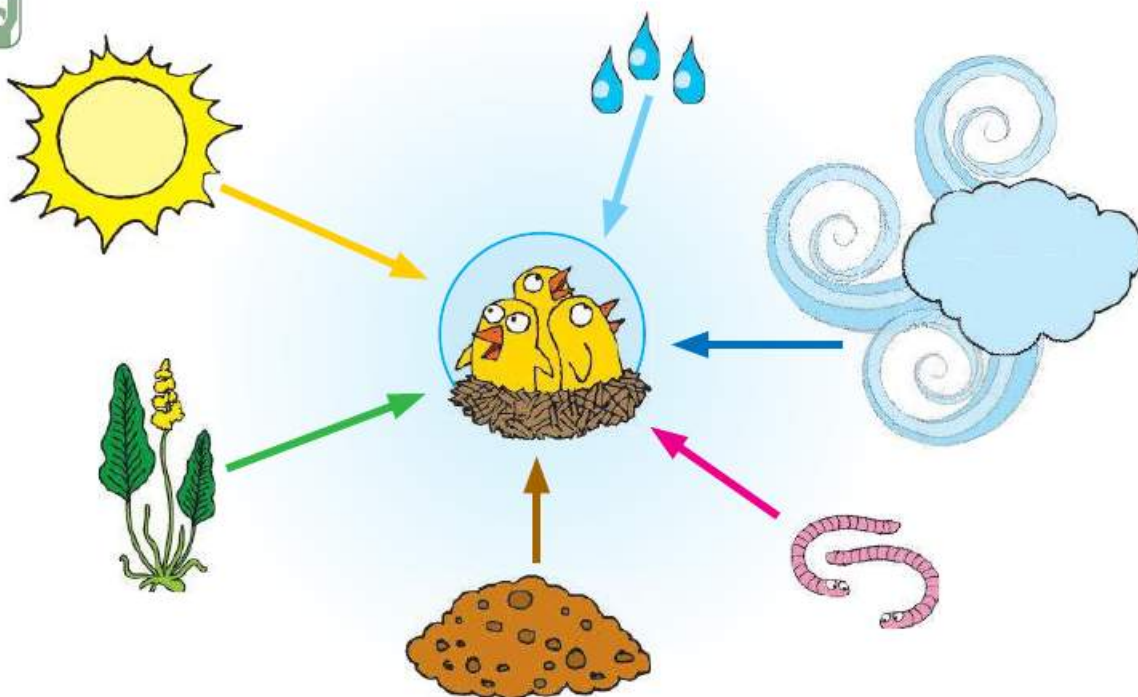

Тварини різняться зовнішнім виглядом — формою тіла, розмірами, забарвленням та поведінкою.

Пригадайте лося і маленьку мурашку. Зовні вони зовсім не схожі між собою, проте обоє належать до тварин.

За схемою поясніть, що потрібно тваринам для життя.

Працю деяких свійських тварин замінили предмети, зроблені руками людини.

Замість в полі працює . Будить зранку

не , а . замінив .

ПРИРОДНІ ЯВИЩА

Які зміни відбуваються в неживій і живій природі в різні пори року? Наведіть приклади.

Усі зміни, які відбуваються в природі, називають природними явищами.

Сонце сходить уранці і заходить увечері, вода на морозі замерзає і перетворюється в лід, перелітні птахи відлітають на зиму в теплі краї, а весною — повертаються; восени листя дерев і кущів змінюють забарвлення — усе це приклади природних явищ.

День за днем,
за тижнем тижні —
непомітно лине час.
Різні зміни дивовижні
відбуваються круг нас.
От зима, весна та літо,
осінь, потім знов зима...
Сивий час летить
над світом,
і кінця йому нема.

За Н. Забілою

Упізнай, яка пора року на малюнках. Які зміни ти бачиш? Назви їх причини.

Розкажи про свою місцевість. Як вона виглядає в різні пори року?

Відгадайте загадки. Що за явища природи?

Спершу — блиск,
за блиском — тріск,
за тріском — плеск.
(Роза)

На дворі переполох:
З неба сиплеться горох.
(Град)

Він шепоче: «Шу-шу-шу,
Листя обірвать спішу.
З листячком в осінній гаї
У таночку покружляю».
(Вітер)

Молоко над річкою пливло —
Нічого не видно було.
Розчинилося молоко —
Стало видно далеко.
(Туман)

Розгляньте малюнки. Які природні явища на них зображено? У яку пору року вони бувають? Які ще явища природи ви знаєте?

РОСЛИНИ ВОСЕНИ

Назвіть кольори осені. Що буває тільки восени?
Чому листя жовтіє й опадає?

Восени відбуваються зміни з рослинами. Листя дерев, кущів змінює зелене забарвлення на жовте, багряне. У берези і липи листя стає золотисто-жовтим, у клена і горобини — червоним. Після перших морозів листя опадає.

Вересень

Рання осінь

Жовтень

Середина осені

Листопад

Пізня осінь

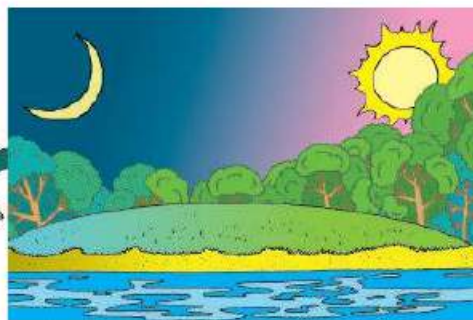

Раніше за інші дерева починають скидати листя липа та береза, потім — горобина, клен, а останніми — дуб і осика. Молоді дерева скидають листя пізніше, ніж старі.

Більшість трав засихають. Вони залишають після себе плоди з насінням, а деякі — ще й цибулини або кореневища в ґрунті. З них весною виростуть нові рослини.

Як рослини дізнаються, що літо закінчується і скоро настане осінь, а потім зима? Виявляється, що вони визначають зміну пір року за тривалістю дня.

Який вигляд мають рослини біля вашої школи?
Які відбулися в них зміни?

ТВАРИНИ ВОСЕНИ

Які зміни в поведінці тварин ви спостерігали восени? Хто відлітає в теплі краї? Хто робить запаси? Хто готує житло для зимівлі?

Миші, бабаки, хом'яки збирають насіння, горіхи. Усі свої знахідки несуть у нору. Майже всю зиму вони сплять, а прокидаються, щоб підкріпитися.

Їжаки шукають для зимівлі глибоку нору. Узимку вони сплять, так само як і ведмеді. Прокидаються навесні.

Пригадай, яких комах можна побачити восени. У яких місцях вони найчастіше траплялися?

Восени комахи ховаються в шпарини будівель, під кору дерев, опале листя, зариваються в ґрунт. Деякі дорослі комахи гинуть. Але їхні яйця, личинки або лялечки зимують у затишних місцях, а весною перетворюються на жуків чи метеликів.

Восени птахи, які не можуть знайти взимку корм, збираються в зграї та відлітають у вирій. Тому їх називають **перелітними птахами**.

У теплі краї відлітають стрижі, зозулі, солов'ї, ластівки, журавлі, качки, гуси, шпаки, жайворонки, чижі, граки.

Птахи завчасно готуються до перельоту. Вони активно годуються насінням рослин, личинками комах.

На зиму в наших краях залишаються дятли, сороки, галки, сойки. Це **зимуючі птахи**. Їх основний корм — плоди насіння дерев, кущів, трав'янистих рослин.

З холодних країв прилітають снігурі, омелюхи. Ближче до людських осель із лісів і полів переселяються ворони, синиці.

Які пташки прилітали восени і взимку до годівнички, що ви змайстрували? Який корм їм найбільше сподобався?

Восени звірі линяють. Замість короткої рідкої шерсті в них відростає значно довша, густіша. Звірі багато їдять і нагулюють жир.

Як готуються до зими зайці, лисиці, білки? Хто з них змінює колір шубки?

Улітку

Узимку

ЗБИРАЄМО ВРОЖАЙ.

Назвіть професії людей, зображених на малюнках.
Що роблять ці люди?

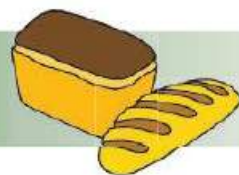
Хліб — це достаток. З давніх-давен українці шанували хліб. Якщо шматок хліба падав додолу, його піднімали і цілували. Про хліб говорили і говорять з повагою.

З хлібом-сіллям на вишитому рушнику зустрічають в Україні почесних гостей.

Учені довели, що хліб — єдиний продукт, який вживають у їжу і цінують у всьому світі люди різних національностей і релігій.

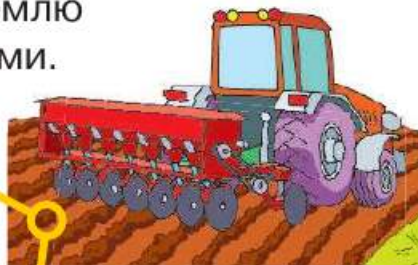
ВІД ЗЕРНЯТКА ДО ХЛІБИНИ

Жоден день у твоєму житті не обходиться без хліба. Перш ніж потрапити на стіл, хліб проходить довгий шлях.

Спочатку орють землю тракторами.

Потім у землю саджають . Це роблять за допомогою спеціальних машин. Як вони називаються?

Коли виростають , то їх збирають іншими машинами. Як вони називаються?

З борошна на хлібо заводі печуть хліб, паляниці.

Далі зерно везуть до млина. Там зерно перемелюють у борошно.

Так ці вироби з'являються на полицях магазинів.

Розкажи, що печуть із борошна у тебе вдома.

Яким святом
розпочинається
шкільний рік?

14 жовтня — День захисника України. Це свято мужніх та хоробрих воїнів. Усі ми вітаємо тих, хто боронив і боронить свободу України.

Свято бере початок з часів, коли українці захищалися від постійних ворожих нападів. Волелюбний народ був змушений боронити життя своє і своїх рідних. Так мирні селяни перетворилися на сміливих, загартованих воїнів, яких почали називати козаками. Тому це свято ще називають Днем козацтва, коли козаки збирали велику раду, на якій обирали гетьмана і визначалися з планами на майбутнє.

Козаки славилися силою, спритністю, умінням дружити. Їх найулюбленішою твариною був кінь. У багатьох піснях, переказах він є братом і бойовим товаришем. Вивчіть цю мирилку і при нагоді скористайтеся нею.

КОЗАЦЬКА МИРИЛКА

Я козак і ти козак,
Я вояк і ти вояк,
Щоб в бою стояти мужньо,
Ми повинні бути дружні.
Ми хоробрі вояки —
Побратими-козаки.

Я. Яковенко

Поцікався і підготуй розповідь про захисників Вітчизни у своїй родині.

До Дня захисника України школярі готують листівки зі словами вітання: «Слава Україні! Героям слава!».

9 листопада — День української писемності та мови.

Для нас важливо знати і берегти державну мову України. Про це записано в основному законі країни — Конституції.

Обговоріть, яку книжку ви вперше прочитали українською мовою. Якими словами ви можете привітати однокласників із цим святом?

ЗНАЮ, НАВІЩО ПРАВИЛА

Яких правил для учнів ви дотримуетесь?
Про які правила домовились у класі?

На перерву Вовченя
Мчить стрілою навмання.
Полякалися звірята, —
Геть з дороги утікати.
Хто не встиг, той, звісно, впав.
Вовчик далі прямував.
Тільки стінка не тікала,
Мов на варті, все стояла.
Бац! — У стінку Вовчик наш, —
Заяскріло аж в очах...
Простягнувся і лежить.
Довго ще не побіжить...

С. Гарбуз

Чи правильно поведився Вовчик? Яке шкільне правило він порушив? Що з Вовчиком трапилося?

ДЛЯ УЧНІВ

Правила поведінки лише тоді не потрібні, коли людина живе сама. Наприклад, на безлюдному острові.

Але якщо поряд будуть інші люди, то виникне потреба домовлятися між собою про те, як не ображати одне одного, як дбати про чистоту приміщення, як і до кого звертатися по допомогу, як працювати в команді, уміти слухати інших і пропонувати свої рішення.

Розгляньте малюнки. Під якими з них можна записати ці правила?

- Не підвищуй голос і не кричи.
- Готуйся до уроку вчасно.
- Умій ділитися.
- Питай дозволу, коли...

Оформте ці правила на плакаті. Поступово доповнюйте їх тими, які вам допоможуть спільно виконувати роботу.

ВЧИМОСЯ ПРАЦЮВАТИ РАЗОМ У МУРАШОК

Одна мурашка переносить вантаж у 50 разів важчий, ніж вона сама. А паличку або гусінь мурашки переносять разом. Вони діють злагоджено: одна «показує» дорогу, а інші сліднують за нею.

УРОКИ ЧЕМНОСТІ

Які слова вітання, прощання, вибачення ти знаєш?

Куди б не прийшла ввічлива людина, вона завжди привітається. А найголовніше — зробить це першою.

У місті ми, звичайно, не станемо вітати кожного зустрічного. Але в селі, де всі знають одне одного, треба вітатися з усіма.

Не можна вітатися сидячи — потрібно вставати.

Якщо в кімнаті багато людей, мовчки поклонися. Так ти привітаєшся з усіма.

Так само вітайся і тоді, коли голосне привітання може кому-небудь заважати: у бібліотеці, в актовій залі під час концерту.

Уявіть, що ви — герої цих історій. Як ви будете вітатися з дорослими, а як — зі своїми друзями, однокласниками?

Прочитайте вірш у ролях. Знайдіть у ньому слова прохання, вибачення. Доповніть словами подяки.

ЗВЕРТАННЯ

— Гей, ти хто, іди сюди!
Принеси мені води!
— Не шкода мені водички,
а шкода твоєї звички
грубо так усіх гукати,
рідне слово зневажати!
— Як же я казати маю?
— Той, хто інших поважає,
скаже: — Вибачте, будь ласка
(в мові завжди є підказка!),
дайте кухлика водички
випить з вашої кринички!

За М. Чумарною

Підрахуй, скільки разів на день і кому ти кажеш «дякую».

Найввічливіший день у році 21 листопада, коли відзначається **Всесвітній день привітань**.

Україна

Німеччина

Salut

Франція

Ciao

Італія

Hello

Велика Британія

Cześć

Польща

"ה

Ізраїль

Прывітанне

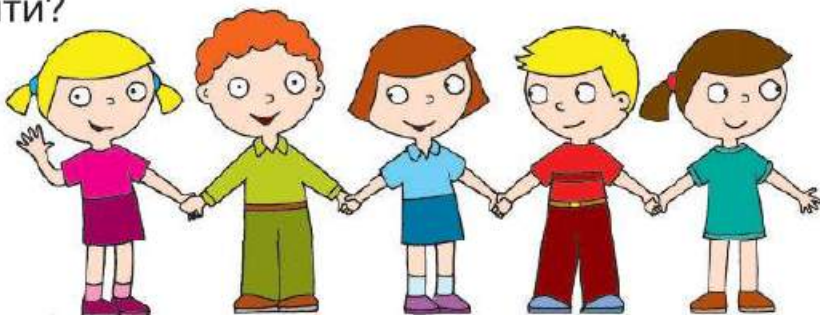
Білорусь

УМІЮ ДРУЖИТИ

Що таке дружити?

Учені порахували, що протягом свого життя людина спілкується приблизно з 2000 людей. Із них лише 150 вона може назвати товаришами, приятелями або друзями.

Навчись ділитися, співчувати, допомагати, разом радіти,
і тоді у тебе буде багато друзів.

Олег і Сашко — друзі. Хлопці все роблять разом. Коли Олег захворів, Сашко теж хотів захворіти, щоб довести, що він — справжній друг.

Коли Сашко замість школи пішов у кіно, то Олег теж був разом із ним.

А коли вони принесли до класу кицьку і вчитель запитав, хто з них це зробив, Олег сказав: «Це Сашко приніс». А Сашко сказав: «Це все Олег...»

Як ви вважаєте, чи були хлопці справжніми друзями? Обміняйтеся думками.

Об'єднайтеся в пари. Звертаючись по черзі одне до одного, продовжте речення:

Мені подобається, коли ти...

Я бажаю тобі...

Я хочу разом із тобою...

Я дякую тобі за...

БИТИСЯ ЧИ НЕ БИТИСЯ?

Як поводитися з друзями? Коли і чим ділитися?

Між дітьми інколи виникають суперечки, які можуть призвести до бійки.

Чому так буває? Хтось не поступився місцем, книжкою, м'ячем; хтось когось дражнить; хтось переміг у грі, а хтось програв; хтось не хоче вислухати іншого.

Я серджусь

Обговоріть ситуації. Підкажіть, що ж робити: вирішувати суперечку словами чи кулаками. Як ви вирішуєте суперечки в класі?

Андрій і Олег не змогли поділитися машинкою. Кожен хотів гратися саме зараз. Хлопці почали сваритися...

Артем залишив свій самокат надворі. Коли повернувся, то побачив, що Володя катається на ньому. Розсердився Артем і побіг до Володі...

Віка і Леся гралися ляльками. Леся ненавмисне пошкодила одяг ляльки Віки. Дівчинка розплакалась, а потім...

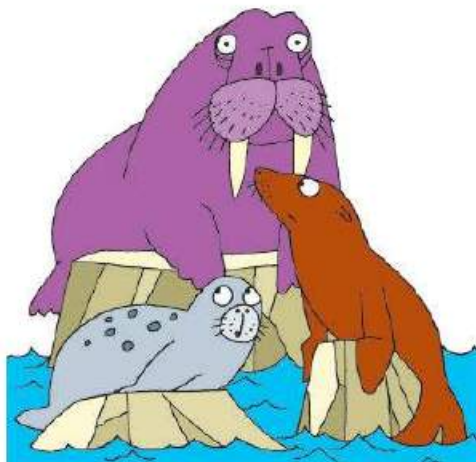

Котик морський та звичайний тюлень
Сперечались затято на скелі весь день:

- Буду я тут лежати!
- Я не хочу чекати!
- Я ж бо перший прийшов!
- Я цю скелю знайшов!
- Ич розумний який!
- Ти дражнитись не смій!
- Я тобі покажу!
- А я мамі скажу!..

А тим часом морж тихенько
Зайняв місце те тепленьке.

Л. Савчук

Чому сперечалися тваринки? Хто ж виграв у суперечці?

Вибери кульки
з порадами,
як вирішувати
суперечки.

Спробуй
домовитись.

Не бери
без дозволу
чужі речі.

Не сердься,
коли
програєш.

Не
дражнись.

Не вживай
образливих
слів.

Стримуй
свої
емоції.

Порадься
зі стар-
шими, як
діяти.

Пропонуй
гратись
по черзі.

КОЛЬОРОВІ СТОРІНКИ

Що буває
тільки взимку?

Як допомогти
тваринам узимку?

МАПА ЗИМИ

Який місяць
є початком
зими?

Що ти вдягаєш
у цю пору року?

Чому не можна
ходити під дахами
будинків?

Чим посипають
тротуари і дороги,
щоб не було слизько?

Як дбати
про здоров'я
взимку?

Сонце взимку піднімається зовсім невисоко. Зимові дні короткі, а ночі довгі. Дмуть пронизливі холодні вітри. Небо похмуре, вкрите хмарами. Зимою морозна погода. Сніг у цей час сухий, сипучий. На дорогах нерідко буває **ожеlediця**. Це коли підталий сніг знову замерзає.

Треба бути особливо
обережними,
щоб не впасти.

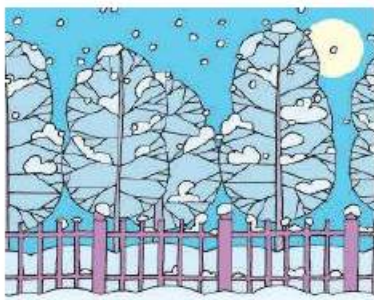
ПРИРОДИ: ЗИМА

Спробуйте зліпити сніговика в морозну погоду.
А потім, коли сніг підтане і стане вологим.
Коли легше зліпити сніговика?

Порівняй малюнки. Які зміни ти бачиш?

Якщо день тихий,
вітру нема, то
сніжинки вкривають
землю пухнастим
килимом.
Снігопад під час
сильного вітру нази-
вається **хурвиною**.

Які ще зимові явища в неживій природі ви можете
назвати?

Що можна побачити, почути і відчувати взимку?
Продовжуй вести щоденник спостережень.

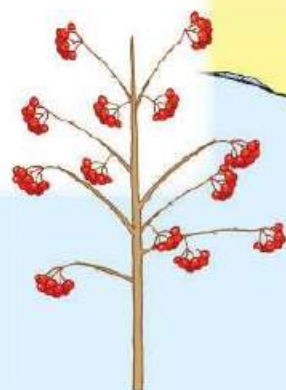
РОСЛИНИ ВЗИМКУ

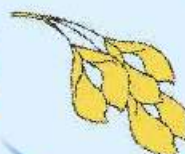
Як змінилися в порівнянні з осінню дерева і кущі?
Як розпізнати дерева взимку?

Узимку рослини перебувають в стані спокою. Вони живі, але не ростуть, бо немає тепла. Придивіться до дерев і кущів: вони стоять без листя, але не зовсім голі. На їх гілочках є бруньки, залишилися й плоди.

На березі висять сухі сережки. На ясені та клені тріпочуть від вітру крилатки, а на липі — горішки з крильцями. Червоніють кетяги ягід на калині й горобині.

Ялини й сосни залишаються взимку зеленими. У них дозріває насіння в шишках. Чому ці дерева не гинуть навіть у люті морози?

Хвоя ялини і сосни промерзає наскрізь зразу ж із настанням морозів. Але не мороз для неї небезпечний, а висихання. Узимку корені і стовбур дерева «не працюють», і вода по рослині не рухається. Якщо з хвоїнки вода почне випаровуватися, то її запас не поповниться.

Як же виживають хвоїнки? Вони вкриті спеціальною речовиною, яка не пропускає воду. Крім того, отвори, через які «дихає» хвоїнка влітку і випаровує воду, на зиму закриваються.

Не тільки хвойні рослини, але й деякі трави: суниці, барвінок, озимі жито і пшениця — залишаються на зиму зеленими під пухким снігом. Між сніжинками є повітря. Воно захищає рослини від холоду.

Щороку перед новорічними святами в Україні вирубують приблизно 5 мільйонів ялинок. Це величезний ліс! А штучна ялинка служить прикрасою до 10 років.

Розглянь малюнки. Склади за ними історію.

Моє життя починається з шишки.

У 3 роки мій зріст 30 см.

У 7 років — 90 см.

Що сталося з ялинкою?

Як вирубка дерев позначиться на тваринах, рослинах, воді, температурі повітря, освітленні?

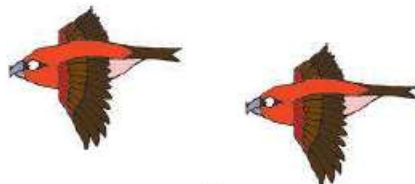
Порадьтеся з батьками, яку ялинку краще поставити вдома. Чому? Обміняйтесь ідеями з однокласниками.

ТВАРИНИ ВЗИМКУ

Чиїх слідів не побачиш узимку? Чому?
Як зимують підводні мешканці?

Що для пташок страшніше: холод чи голод? Чим не можна підгодовувати птахів узимку?

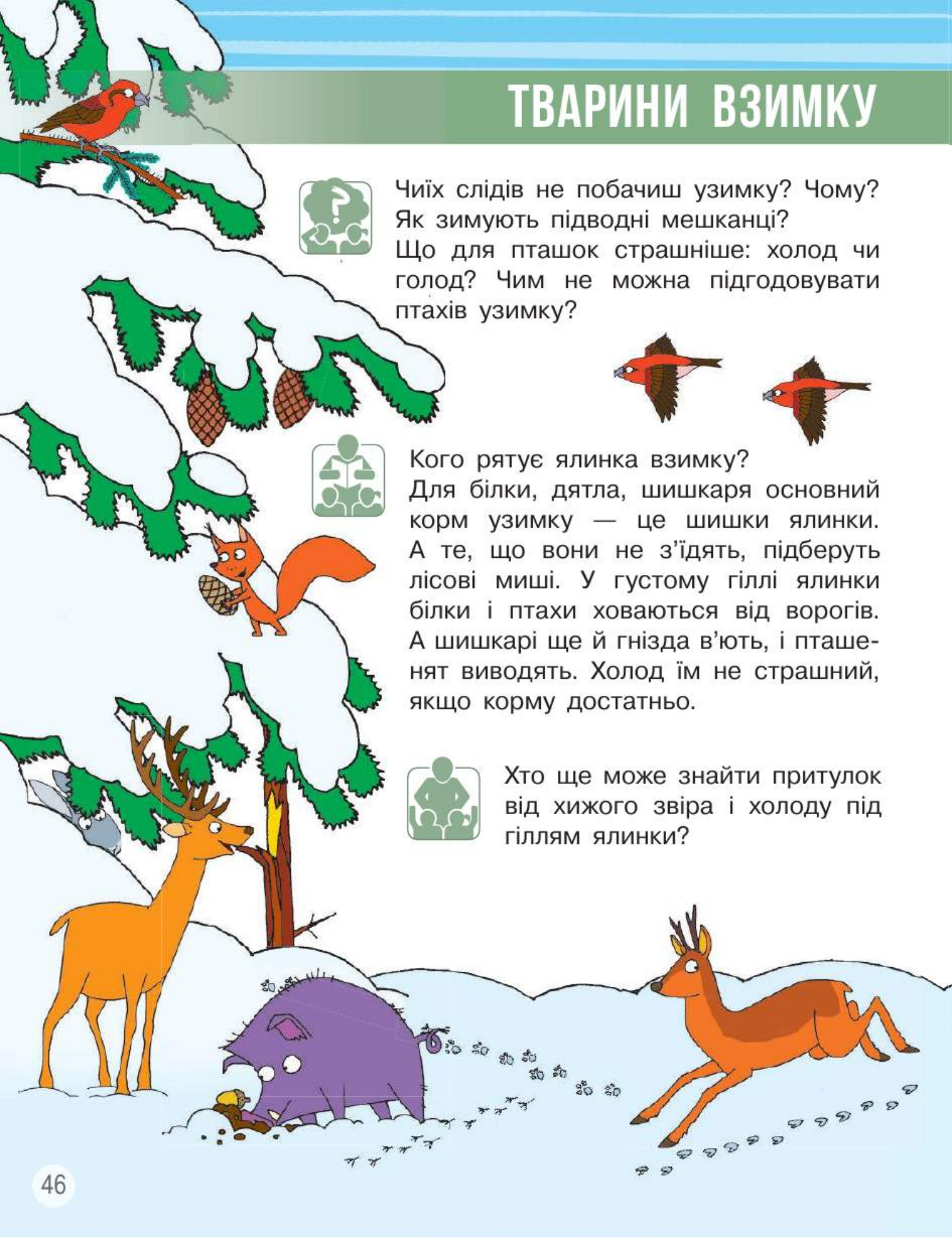

Кого рятує ялинка взимку?

Для білки, дятла, шишкаря основний корм узимку — це шишки ялинки. А те, що вони не з'їдять, підберуть лісові миші. У густому гіллі ялинки білки і птахи ховаються від ворогів. А шишкарі ще й гнізда в'ють, і пташенят виводять. Холод їм не страшний, якщо корму достатньо.

Хто ще може знайти притулок від хижого звіра і холоду під гіллям ялинки?

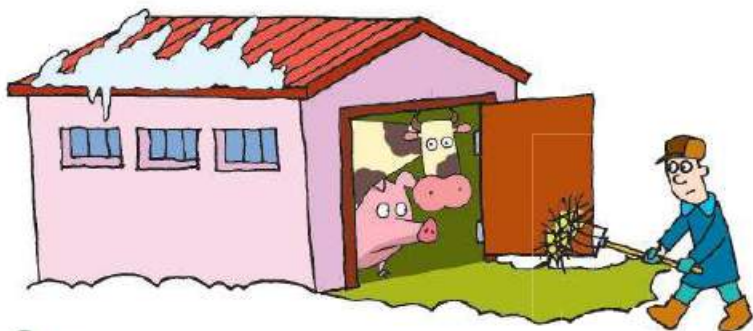

У мороз і заметіль птахи замовкають. Вони ховаються в затишні місця і настовбурчують пір'я. Від цього їм стає тепліше. Поясни чому.

Хто зі звірів не боїться зими? Той, хто може знайти собі взимку корм. Зайці, косулі й лосі об'їдають молоді пагони та кору дерев і кущів. Дикі свині викопують з-під снігу корені рослин, жолуді. Лисиці полюють на мишей і зайців, вовки — на лосів, косуль.

Які свійські тварини є у тебе вдома? Як ви за ними доглядаєте взимку? Як утримуєте? Чим годуете?

СВЯТКОВИЙ

Які зимові свята ви вже знаєте? Назвіть їх. Хто приносить новорічні подарунки?

До наших часів збереглася традиція в різдвяні дні колядувати. Колядники переодягаються в різних героїв. Це Цар, Ангел, Пастух, Солдат, Коза. Роблять різдвяну зірку з кольорового паперу із дзвіночками і стрічками.

Колядники стукають у двері і співають господарям веселі пісні, у яких розповідається про народження Христа. У піснях-колядках бажають радості, добра і здоров'я, а також багатого врожаю.

Розглянь малюнки. Розкажи про святкові дійства, що відбуваються на Різдво.

Як зустрічають зимові свята у вашій родині? Яких традицій дотримуються?

Колись в Україні символом нового року була не ялинка, а дідух. Виготовляли його з першого снопа врожаю пшениці. Прикрашали кольоровими стрічками і засушеними квітами.

КАЛЕНДАР ЗИМИ

Щороку в новорічні свята на весь світ лунає знаменита різдвяна мелодія «Щедрик» в обробці українського композитора Миколи Леонтовича.

В основу твору покладена українська щедрівка — пісня добрих побажань, яка виконується в період зимових свят.

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились...

Чого бажають у щедрівках? Які колядки, щедрівки ви ще знаєте?

Скористайся запропонованою щедрівкою, коли будеш вітати з Новим роком своїх хрещених, родичів, сусідів.

Пам'ятай правила поведінки під час зимових свят.

Не торкайся
руками увімкне-
них гірлянд
ялинки

Не катайся на
лижах, санчатах
біля проїзної
частини

Не підпалюй
самостійно
петарди, свічки,
бенгальські вогні

Катайся
на ковзанці,
а не на озері
чи річці

ЯКІ ПРАВИЛА В СІМ'Ї

Розкажи, які обов'язки в тебе вдома.

У кожній сім'ї є свої правила. Хтось їсти готує, хтось дітей доглядає, хтось у магазин ходить. Усі турбуються одне про одного.

Для тебе теж є правила.

Турбуватися про старших і менших від тебе.

Тримати кожен річ на своєму місці: пограли іграшками — приберіть, почитали книжку — поставте на полицку, роздягнулись — складіть одяг на місце.

Не змушуй про себе хвилюватися. Виходиш з дому — скажи, куди йдеш і коли повернешся.

Хто турбується про тебе? Про кого турбуєшся ти?

ТАНЯ-ПОМІЧНИЦЯ

Вранці мама борщ зварила,
Таня моркву принесла.
Мама вдень спідничку шила,
Таня хату замела.
Мама в кухні посуд мила,
Таня витерла стола.
Швидко мама все зробила,
Бо їй Таня допомгла.

Г. Биченюк

Як Таня допомагала своїй мамі? Як ти допомагаєш батькам?

Перелік робіт, які ти можеш виконувати вдома:

- сервірувати стіл;
- мити посуд;
- чистити взуття;
- прибирати подвір'я;
- годувати кролів, курей;
- доглядати собаку...

Продовжте цей список.

Хто з твоїх однокласників пам'ятає, коли день народження у мамі, тата, бабусі, дідуся?
Разом зі старшими створи свій календарик сімейних свят.

ЩО Я ВМІЮ І ЛЮБЛЮ

Чим відрізняються люди одне від одного? Чи змінилося за рік твоє улюблене заняття? Чому?

Ви всі вмієте і любите щось робити. Хтось із вас захоплюється конструюванням, спортом, хтось відвідує гурток танців...

Дізнайтеся, хто у вашому класі красиво малює, співає, танцює. Хто вміє вишивати, збирати моделі з деталей конструктора?

Складіть мапу захоплень свого класу. Розмістіть її на плакаті.

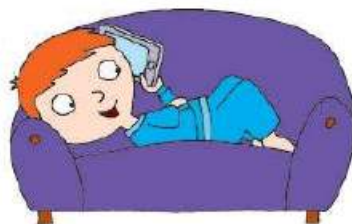
Оксана, Сергій і Богдан розповідали, як вони проводять свій вільний час.

Оксана сказала: «Я люблю читати. Особливо казки про звірів. У мене є бібліотека таких книжок».

Сергій і собі не забарився сказати: «А я люблю майструвати. Ось зараз ми з дідусем робимо справжню скриню. А рамочки для маминих вишивок я зробив сам».

Богдан не квапився з розповіддю. Лише сказав: «Значить, ви не любите відпочивати. А я у вільний час нічого не роблю, відпочиваю. На те він і вільний, щоб нічого не робити».

Розсудіть, хто з дітей правий. Розкажіть про свої улюблені заняття.

Принесіть у клас свої поробки, зробіть їх виставку. Розкажіть, з чого вони зроблені, яким способом.

На уроці спробуйте поділитися досвідом, як найкраще провести вільний час, щоб не нудьгувати.

ЯКИМИ БУТИ?

Як ти поводишся вдома, у школі? Що ти робиш із задоволенням?

Якими бути? Усі ви напевно скажете: «Треба бути хорошими!». А що це означає?

Думай, як люди оцінять твої вчинки. Не все, що приємне й бажане для тебе, так само приємне й бажане для інших.

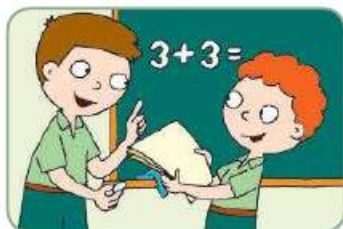
Умій підтримати людину, у якої трапилася біда.

Не завдавай людям зла, кривди, болю, тривоги.

Поводься з іншими так, як хочеш, щоб поводитися з тобою.

Що ти можеш сказати про себе? Поясни, чому так вважаєш.

Допомагаю іншим,
коли треба

Умію радіти
успіхам іншого

Прагну виручати
друзів із біди

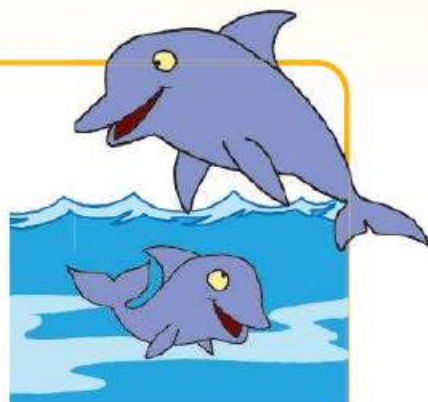
Діти можуть бути працювистими або лінивими, добрими або злими, акуратними або неохайними, слухняними або неслухняними. Але кожній дитині можна допомогти стати кращою.

Погравайте в гру «Чарівні окуляри». Крізь них можна бачити тільки хороше. Передаючи їх із рук до рук, розкажіть, що гарного ви бачите в учневі або учениці, що стоїть поруч.

Маленькі дельфіни — найслухняніші діти. У перший рік життя вони не відпливають далеко від своєї мами, повторюють усе, що вона робить, вчаться добувати їжу, уникати небезпек, а також спілкуватися з іншими дельфінами.

РОЗРІЗНЯЙ ПРАВДУ

Що трапиться, коли всі казатимуть неправду?
Спробуй уявити такий безлад.

Обманювати дуже негарно. Тому, хто обманює,
не вірять люди. Той, хто обманює, не може вимагати
від інших бути правдивими.

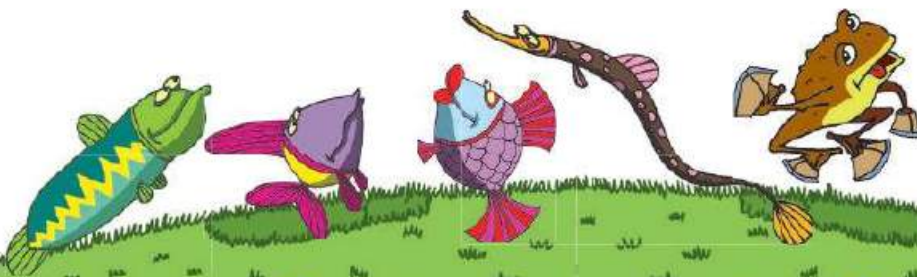

Прочитайте текст у ролях — хтось від імені Сороки,
а решта учнів нехай їй заперечують і виправляють її.

СОРОКА

Нехитре діло сорочче:
Розсядеться та стрекоче,
Що цукор солоний,
Що молоко червоне,
Що муха більша від ворони,
Що слон легший від мухи,
Що роги найбільші в півня,
Що ніч настане опівдні...
Що риби в полі пасуться,
Що жаби копитами б'ються,
Що найвище літають корови,
Що найкраще співають сови...
Але ніхто того не слуха,
Бо ясно:
Сорока — брехуха.

За І. Світличним

І ОБМАН

Часом хлопчики і дівчатка говорять неправду. Дуже заманливо трішки збрехати. Із цього й починається... З маленької брехні виростає велика. І тоді вже важко зупинитися, бо одна брехня породжує іншу. Отож пообіцяй не обманювати, щоб тобі вірили.

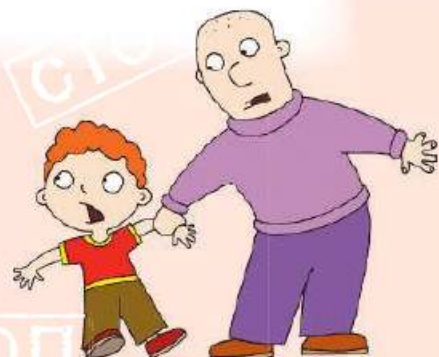
Білки вміють обманювати, але не заради забави, а для збереження своїх запасів. Білка може бігати з горіхом у зубах і вдавати, що вона закопує його в різних місцях.

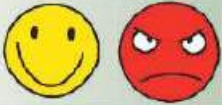

А деякі папуги можуть наслідувати шипіння змії. Обманюючи, вони захищаються від хижаків уночі.

Як треба діяти, якщо чужі люди називаються знайомими твоїх батьків і хочуть зайти до тебе додому? Якщо пригощають цукерками або морозивом? Якщо запрошують у гості, щоб погратися з песиком? Якщо пропонують підвезти тебе?

Про кого зі своїх знайомих ти можеш сказати «добра людина»? Чому?

ЗА ДОБРО — ДОБРОМ *Українська народна казка*

Пішов раз Лев на лови й зустрів Мишку. Хотів її з'їсти, уже лапою придушив. А Мишка й каже йому:

— Ой, Леве, могутній царю! Не їж мене, змилуйся наді мною, бідною маленькою мишкою. Я тобі за те в пригоді стану.

Засміявся Лев:

— Ти мені в пригоді станеш? Якась нещасна мишка і мені, цареві над звірами, у пригоді можеш стати? У якій же пригоді?

— А хто може теє знати, — каже Мишка, — тільки благаю я тебе: зглянься наді мною.

Зглянувся Лев, пустив Мишку. Подякувала вона й побігла швиденько до своєї нірки.

А через деякий час потрапив Лев у тенета. Б'ється сердешний, борсається, а нічого не вдіє, ще гірше заплутався в сітці. Аж де взялася Мишка, одну петельку перегризла, другу... Як заходилася, то таку дірку в тенетах зробила, що й Лев виліз.

Тоді й каже Левові:

— А що, бачиш, і я, маленька мишка, тобі в пригоді стала.

— Бачу, — каже Лев, — віддячила ти мені й навчила мене. Спасибі тобі.

Добро добром вертається.

Обговоріть, чого навчила Мишка Лева.

Допоможи дітям «розселити» людей із цими рисами характеру у відповідних будинках.

правдивий

жорстокий

ввічливий

жадібний

вихований

дружелюбний

чемний

байдужий

ЗЛО

ДОБРО

БУДЬ-ЯКИЙ ВЧИНОК

Які права мають діти?
Які з цих прав важливі
для тебе?

Іноді заради забавки діти можуть взяти непомітно щось з полицки магазину, кинути петарду під ноги перехожому, спалити кнопку виклику в ліфті, залізити в чужу машину. І тішаться з цього, удають із себе героїв, а насправді це погані вчинки, за які треба відповідати.

ГНАТОВЕ ВИПРАВДАННЯ

Завітав яось до Гната
Родіон
Та й не вірить: це насправді,
А чи сон?
Гнат над книжкою схилювся,
Як мара,
І підряд усі малюнки
Видира.
Родіон його за руку:
— Друзе мій!
Що ти робиш? Схаменися!
Пожалій!
Зиркнув Гнат на Родіона
Із-під брів
І, показуючи книжку,
Відповів:
— Ну чого б її жаліти
Мусив я,
Як вона бібліотечна —
Не моя!..

Є. Бандуренко

Прочитайте вірш у ролях. Обговоріть ситуацію. Що може бути наслідком вчинку Гната?

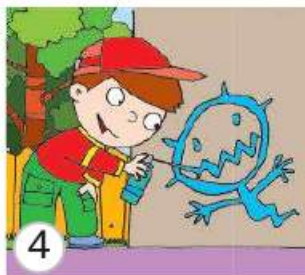
МАЄ НАСЛІДКИ

Крадіжка, жорстоке поводження з тваринами, зумисне пошкодження чужих речей (велосипеда, машини), майна, що належить громаді (ліфта, стіни будинку), заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, неправдиве повідомлення в поліцію, пожежну службу або швидку допомогу — це злочини.

Об'єднайтеся в пари. Розгляньте малюнки. Обговоріть, що може трапитися, якщо...

Пам'ятай! Кожна людина має завжди дбати про свою безпеку та не наражати на небезпеку інших.

Ніхто не має права брати чуже, псувати його, знущати з іншої людини.

Якщо людина порушує закон, то відповідатиме за це.

ХТО ЩО РОБИТЬ

Люди яких професій будують, шиють одяг, створюють комп'ютерні ігри?

Чи знаєш ти, мій юний друже,
Як зветься той, хто дошки струже,
Щоб збити з них стола чи лаву?
То робить **СТОЛЯР** свою справу...

КОВАЛЬ кує залізо вміло
І робить з нього плуг чи вила...

А **МЕЛЬНИК** — той, хто цілі дні
Невтомно трудиться в млині.
Він меле жито і пшеницю
На борошно, на паляниці.

ГОНЧАР — завзятий тяж трудар.
Потрібен, мабуть, Божий дар
Творити з глини гарні речі —
Макітру, горщик або глечик...

А **ШВЕЦЬ** взуття пошиє модне
На теплу пору і холодну.
Сучасне й давнє ремесло
Шанує місто і село.

В. Гей

Які професії мають твої рідні? Розпитай у дорослих, чи є серед них майстри, про яких ідеться у вірші.

Кожного дня ти користуєшся результатами праці людей різних професій. Це ті, хто печуть хліб, хто вчить, хто готує обід у шкільній їдальні, турбується про чистоту приміщень, обслуговує на касі в магазині... А є ще ті, хто дбає про здоров'я і безпеку інших людей.

Розгляньте малюнки. Назвіть професії зображених людей. У яких випадках треба до них звертатися?

Спеціальний одяг захищає пожежника і від полум'я, і від води. Пожежники його одягають за 20 секунд.

Щоб машина швидкої допомоги була помітною здалеку й інші водії її пропускали, цю машину фарбують у яскравий колір і розміщують емблему швидкої допомоги — зірку життя.

Чому не можна повідомляти в поліцію вигадану, неправдиву інформацію?

Багато українських прізвищ утворені від назв професій: Гончаренко — гончар, Коваленко — коваль, Ткаченко — ткач. А у вашому класі є прізвища учнів, утворені від назв професій?

ВІД МОЛОКА

Що продається в магазині у відділі молочних продуктів?
Звідки з'являються ці продукти?

Давайте разом прослідкуємо,
як виготовляють твердий сир.

1 На поле виїжджає комбайн. За допомогою комбайна збирають зерно. Це і жито, і пшениця, і ячмінь.

2 Солому у вигляді брикетів трактор везе на ферму. Для чого? Солому додають до раціону дійних корів.

Одна корівка в середньому дає до 20 л молока на добу. Щоб виготовити 1 кг сиру, треба використати 10 л молока.

3 Спеціальна машина молоковоз забирає молоко і відвозить його на молокозавод.

ДО СИРУ

4 На молокозаводі в молоко додають закваску і перемішують до тих пір, поки з рідини не відділиться сирна маса — це і є майбутній сир.

5 Сирну масу пресують у спеціальних формах і залишають сохнути. Іноді в неї додають спеції, горіхи, гриби.

Під час приготування твердого сиру утворюються дірочки. Це через рух бактерій, які «газують». Коли газ вивільняється, газові бульбашки утворюють дірочки в сири.

6 Готовий продукт пакують і везуть у магазин.

Розгляньте малюнки. Люди яких професій задіяні у виготовленні сиру?
З молока яких тварин ще можна виробляти сир?
Які види сирів ви знаєте?

ЩО — З ЧОГО

Що ти взуваєш, коли йдеш гуляти в дощову погоду?
Чому чоботи виготовляють із резини?

Навколо нас безліч предметів, зроблених людиною. Для їх виготовлення потрібні різні матеріали: дерево, глина, камінь, залізо, скло, резина, пластик.

Для того щоб виготовити якусь річ, необхідні також знання і праця людей. Тому до речей треба ставитися бережливо.

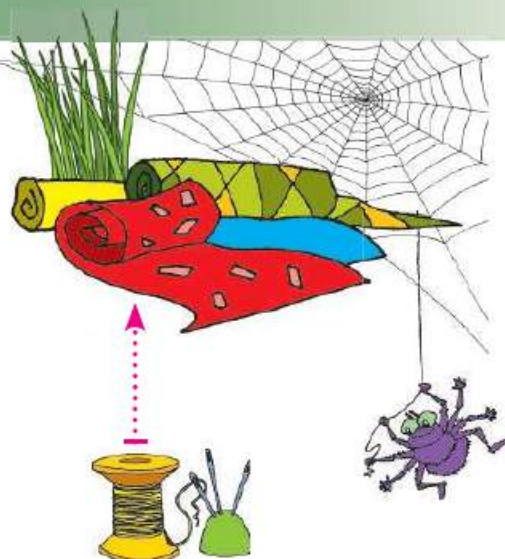
Розглянь малюнок. Що зроблено людиною? Хто користується цими виробами? З чого їх виготовляють?

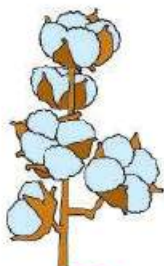
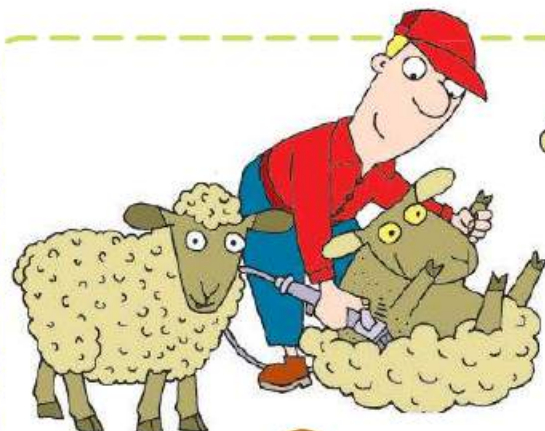
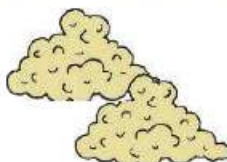

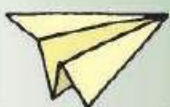
З чого одяг у людини?
Ну, звичайно ж, із... (тканини)
З чого робляться тканини?
Із травинок? Павутини?
І на вас, і на мені
З павутини одяг?.. Ні!
— А із чого ж утворити
нам тканини всі?..
— Із ниток!

За В. Тименком

Розглянь малюнки. Досліди, який шлях проходить одяг від рослини до сорочки, від вівці до светра.

ДОСЛІДЖУЄМО МАТЕРІАЛИ:

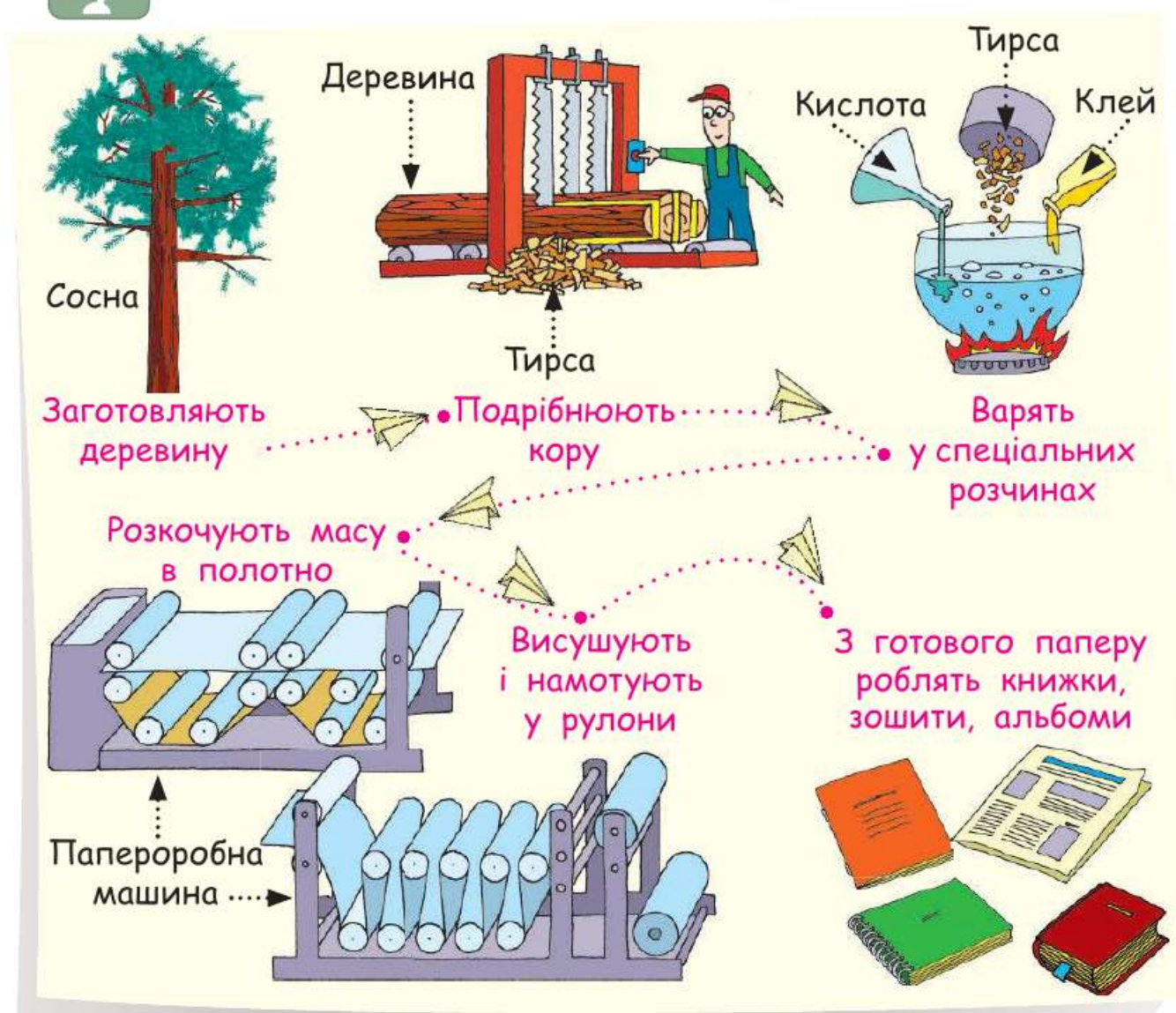
Які предмети у вашій класній кімнаті зроблені з дерева?

Неможливо уявити собі світ без паперу. Це один з найважливіших винаходів людства. Папір став необхідною річчю для всіх нас.

Розглянь малюнки. Досліди, який шлях проходить папір від дерева до книжки.

ПАПІР І ПЛАСТИК

Для виготовлення паперу рубають сосни, ялини, дуби, клени. Щоб врятувати одне дерево від вирубки, треба 80 кг макулатури (старі газети, журнали).

Обговоріть, де ви можете зібрати макулатуру.

Складіть розповідь «Папір — дарунок лісу».

Пластик застосовують усюди, починаючи з упаковок для харчових продуктів і закінчуючи космічними ракетами. Ми користуємося телефонами, комп'ютерами, годинниками з пластику. Твій пенал, ручка теж із пластику. Пластик дешевий і міцний.

Попри всі ці переваги, треба пам'ятати про шкідливий вплив пластику на організм людини і довкілля.

Обговоріть, як можна захистити себе і планету від впливу пластику.

Продовжте перелік:

- не користуйтеся поліетиленовими пакетами, ходіть до магазину з «екологічною» торбинкою (із тканини);
- не пийте гарячі напої з пластикових стаканчиків...

ЛЮДИНА І ПРИРОДА

Що людині дає природа? Що дають природі люди?
Як рослини і тварини пов'язані між собою?

Людина дістає від природи все, що їй потрібно для життя: тепло, повітря, воду, їжу, одяг, житло.

Людина вивчає природу, щоб уміти використовувати її багатства.

Приглядаючись до польоту птаха, людина зробила літак. За зразками природи побудувала човни, землерийні машини.

Чим займаються діти, зображені на малюнку?
Обговоріть, як природа зміцнює наше здоров'я.

Як людина дбає про природу? Що діти можуть зробити для її охорони? Прочитайте вірш.

ПОСАДИМО ГАЙ

Щоб красувався рідний край
В зеленому гіллі, —
Посадим на горбочку гай —
Сосну й дубки малі!
Високі стануть дерева,
Підіймуться до хмар.
У гаї житимуть сова,
Зозуля і шишкар.
Тут зійдуть проліски ясні,
Фіалки і розмай.
Розквітне ними навесні
Увесь зелений гай.
Протопче лиска тут сліди,
Прискаче й зайчик сам...
І люди, що прийдуть сюди,
Спасибі скажуть нам!

М. Познанська

Обговоріть, який зв'язок виник між посадженим гаєм, тваринами і рослинами. Пофантазуйте, як зміниться життя навколо посадженого гаю. Чому люди скажуть «спасибі»?

Що ти можеш зробити для охорони природи? Запропонуй.

ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ

Чому не можна топтати траву, зривати квіти, ламати гілки, турбувати малят диких тварин?

Які ще правила поведінки в природі ти знаєш?

У наші дні багатьох тварин і рослин ми не зможемо побачити. Вони назавжди зникли. Майже не залишилося бурих ведмедів, вухатих їжаків, зникає підсніжник.

Підсніжник звичайний

Журавель сірий

Ведмідь бурий

Їжак вухатий

Тварини і рослини, яким загрожує небезпека зникнення, занесені в **Червону книгу України** й охороняються законом. Ця книга звертається до нас, щоб захистити всіх тих, хто живе поруч із людиною на цій Землі.

Зубр

Найбільший звір України — зубр. Зубри занесені в Червону книгу України. У дикій природі їх побачити неможливо, лише у спеціальних господарствах.

У теплу пору року зубри харчуються травою і гіллям. Узимку їх підгодовують сіном, соломкою, буряками, капустою.

Розглянь малюнки. Склади за ними історії.

ПРАВИЛА
П'ЯТИ
«НЕ»

1 **НЕ** розкладай
у лісі
багаття.

2 **НЕ** залишай
після себе
сміття.

3 **НЕ** ламай гілок
дерев та кущів.

4 **НЕ** підходь
близько до
гнізд, не бери
пташенят
у руки.

5 **НЕ** зривай для
букетів лісові
й польові квіти.

Дбайливо ставтеся до природи самі й нагадуйте про це іншим. Розкажуйте своїм рідним, про що ви дізнаєтеся на уроках «Я досліджую світ». Запрошуйте їх разом спостерігати за неживою і живою природою.

Дізнайтеся, які рослини і тварини вашого краю занесені в Червону книгу України.

ПОВІТРЯ

Як можна довести,
що повітря є всюди?

Де працює повітря?

Повітря належить до неживої природи. Воно оточує Землю, є скрізь, але ми його не бачимо, не відчуваємо.

Повітря

Колір

Запах

Смак

Прозоре,
безбарвне

Не має
запаху

Не має
смаку

Тепле повітря легше, ніж холодне. Воно піднімається вгору, а холодне опускається вниз. Саме тому повітряна куля, ліхтарики піднімаються вгору.

Проведіть досліди за допомогою дорослих!

1

Візьміть два термометри. Один термометр покладіть зверху на шафі, а інший — на підлозі.

Через годину перевірте, що показують термометри. Порівняйте.

2

Візьміть дві склянки з гарячою водою. Одну склянку залиште відкритою, а іншу — накрийте скляною банкою.

У якій склянці вода охолола швидше?

У накрійтій склянці вода залишилася гарячою тому, що між склянками було повітря. А повітря погано проводить тепло.

Цю властивість повітря можна часто спостерігати в природі. На зиму у звірів відростає густа шерсть, а в птахів з'являється пух. Між густими шерстинками і пушинками є багато повітря. Воно зберігає тепло тіла тварин.

ЯК ЗБЕРЕГТИ

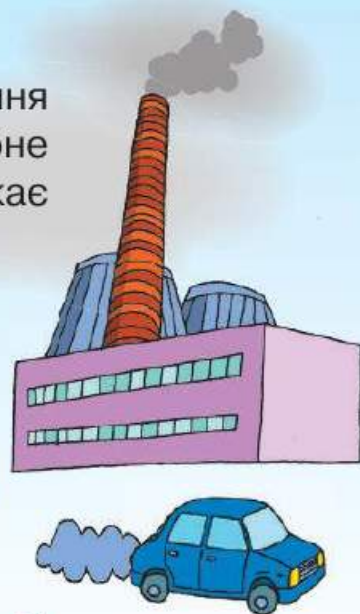

Кому потрібне повітря? Чи пахне чисте повітря? Як ми відчуваємо запах забрудненого повітря?

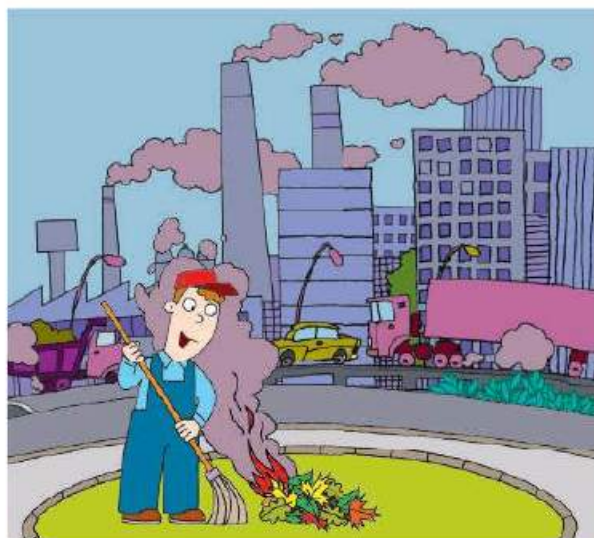

Повітрям дихають усі живі істоти. Дихання відбувається постійно. Для дихання потрібне чисте повітря. Забруднене повітря викликає різні захворювання.

Без їжі людина може прожити кілька тижнів, без води — кілька днів, а без повітря — лише кілька хвилин.

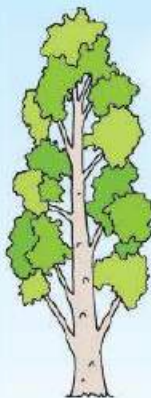
Розглянь малюнки. Як ти думаєш, де повітря чисте, а де — забруднене? Що забруднює повітря? А що допомагає його очистити?

ПОВІТРЯ ЧИСТИМ

Незамінними помічниками людини в очищенні повітря є рослини. Своїм листям вони затримують пил, сажу, інші шкідливі речовини.

Рекордсменами в очищенні повітря є тополя, шипшина і бузок.

Кожне дерево і кущ, посажені тобою, очищатимуть повітря не лише твого села або міста, а й усієї планети.

Щоб дізнатися, чи забруднюється повітря там, де ти живеш, розклади в різних місцях ватні диски, змащені жиром або вазеліном.

Розташуй диски на підвіконні в кухні, у спальні; прив'яжи ниткою до дерева біля свого будинку. Через 1–2 дні подивись, на якому з них більше зібралось бруду.

Поміркуй, які матеріали, види діяльності людини можуть спричинити забруднення повітря в закритому приміщенні; на вулиці.

Спільно складіть список дій, яких можна вжити для покращення якості повітря.

ВОДА

Якою вода буває? Де є вода? Для чого вона потрібна?

Більша частина поверхні Землі вкрита водою.
Це озера, річки, моря, океани.

Хмари в небі і льодовики в горах — це теж вода.

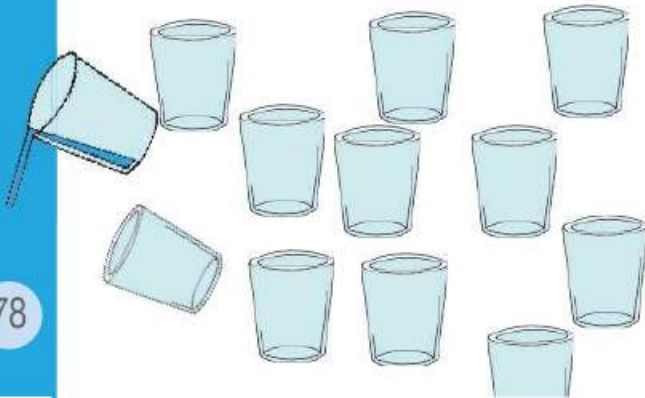
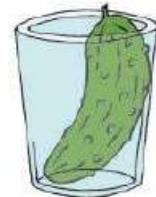
Вода входить до складу всіх живих організмів.

Без води засихають рослини, гинуть тварини.

Вода є в повітрі,
у ґрунті, під землею.

Протягом доби людина втрачає близько 12 склянок води. Це значить, що їй стільки ж треба випити або з'їсти. А хіба воду їдять? Так, у будь-якій їжі є вода. Огірок майже повністю складається з води.

У склянку з чистою водою покладіть якийсь невеликий предмет (гудзик, монетку тощо). Чому цей предмет добре видно? Про яку властивість води це свідчить? Обговоріть. Тверді предмети мають постійну форму. Камінь, тарілку можна перевернути, поставити, взяти в руки — їх форма не зміниться. А от вода — це рідина. Вона текуча. Вода не має власної форми, а набуває форми посудини, у яку її наливають. Перевір. Якщо вилити воду на піднос, то вона розтечеться по його поверхні.

Вода

Колір

Запах

Смак

Прозора,
безбарвна рідина

Не має запаху

Не має смаку

Вода — розчинник. Як це відбувається? У воді кристалики солі, цукру зникають. Вони розчиняються. А пісок, камінчик, цвях — ні. Назвіть, що ще розчиняється і не розчиняється у воді. Обміняйтесь думками.

ЯК БЕРЕГТИ ВОДУ

Які властивості мають сніг і лід? Як утворюється лід?
Як берегти воду?

Дощ, град, пара, роса, сніг, крига, туман — це теж вода. Тобто вона буває рідка, тверда і у вигляді пари. Ви напевно спостерігали, як улітку після дощу утворюються калюжі. Пригріло сонце — вони висихають.

Вода перетворюється із рідини в лід за температури нижче нуля градусів. Пригадайте, як ви робили кольоровий лід.

А чи може вода з льоду перетворитися знову в рідину? Візьміть у руки сніг або лід. Вони нагріються і легко перетворюються у воду. У які пори року в природі відбуваються такі перетворення води?

Води на Землі багато, але більшу її частину становить солоня вода морів і океанів. А людям потрібна прісна вода, тобто придатна для пиття. Її на Землі мало. Тому воду необхідно берегти.

Так можна порівняти кількість солоня і прісної води на Землі.

Розглянь малюнок. А як твоя родина використовує воду? Досліди, на які потреби витрачається води найбільше.

Що ти можеш зробити для збереження води?

Один із способів економії води — це прийняття душу, а не миття у ванні.

Коли ти приймаєш душ протягом 5 хвилин, то використовуєш 100 літрів води.

Ванна, наповнена наполовину, — це 150 літрів води.

ВОДОЙМИ

Яке значення має вода для людини, тварин, рослин?
Яким кольором позначають воду на глобусі і на карті?
Чому Землю називають голубою планетою?

Джерела, річки, озера, болота,
моря, ставки й водосховища — це
водойми.

Якщо водойми виникли в природі, їх називають **природними**.
Найбільше озеро України — Ялпуг
в Одеській області. Найглибше —
Світязь на Волині.

Водойми, створені людиною, називають **штучними**.
Найбільше за площею є Кременчуцьке водосховище,
а найглибше — Дніпровське.

Озеро Ялпуг

Дніпровське водосховище

Найбільша річка України — Дніпро.
З давніх часів вона забезпечувала жителів водою і рибою.
Це був важливий торговельний шлях, яким пливли кораблі, баржі, човни.

Найбільшим містом на Дніпрі є Київ, столиця України.

Чорне та Азовське моря омивають Україну.
У Чорне море впадають майже всі великі річки України.

Річка Дніпро

Разом з однокласниками доберіть малюнки, фотографії
і створіть плакат «Водойми нашого краю».

РІДНОГО КРАЮ

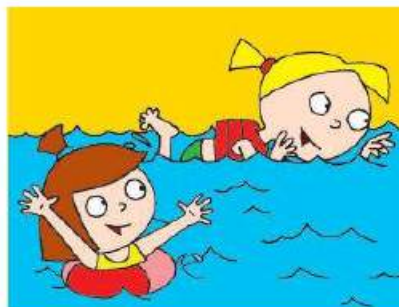

Ви любите відпочивати на берегах водойм улітку, рибалити, засмагати, купатися.

Пам'ятайте про безпеку на воді. Заходити у воду можна тільки під наглядом дорослих. Під водою нерідко трапляються небезпечні предмети: розбиті пляшки, бляшанки та інше.

За малюнками складіть правила безпечної поведінки на водоймах.

Дізнайтесь про походження назви водойми вашого краю. Яке значення має вона для вашого краю?

КОЛЬОРОВІ СТОРІНКИ

МАПА ВЕСНИ

Які прикмети
весни ти знаєш?

Який місяць
є початком
весни?

Що ти
вдягаєш
у цю пору
року?

Чим відрізняється
життя свійських
і диких тварин?

Які зміни
відбуваються
в житті тварин?

Які роботи виконують
люди в саду, на городі?

Весняне сонце вище й вище
піднімається на небосхилі. Сво-
їм промінням воно все сильніше
обігріває й освітлює землю. Тане
сніг. Весело біжать струмки. На
річках і ставках скресає крига.
Поступово нагріваються ґрунт
і вода. Ідуть весняні дощі.

Навесні особливо
небезпечно ходити
по льоду. Підталий
лід може тріснути.

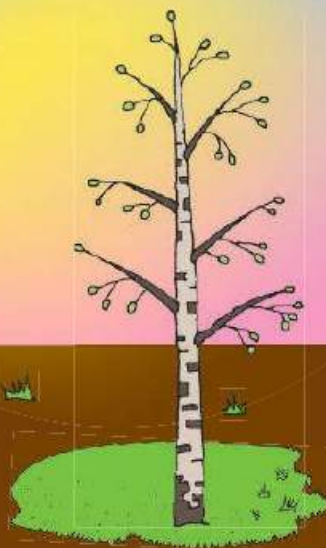
ПРИРОДИ: ВЕСНА

ВЕСНА

- Що з весною настає?
- Сніг у полі розтає.
- А чому то так буває?
- Сонце його пригріває.
- Що ж синіє на землі?
- Ніжні проліски малі.
- А що пнеться з-під листа?
- То травичка вироста.
- А над полем що бринить?
- Любий жайворон дзвенить.

К. Перелісна

Про які зміни в неживій і живій природі говорить авторка? Які явища в природі рідного краю ви спостерігаєте? Як вони пов'язані між собою? Чому так кажуть: «Птахи на крилах весну принесли»?

Як змінюється висота Сонця на небосхилі? Проведи дослід. Протягом 5 днів вимірюй кроками в один і той самий час довжину тіні від дерева. Спостереження записуй.

Що можна побачити, почути, відчувати навесні? Продовжуй спостерігати за станом неба, опадами, температурою повітря. Записуй у щоденнику спостережень.

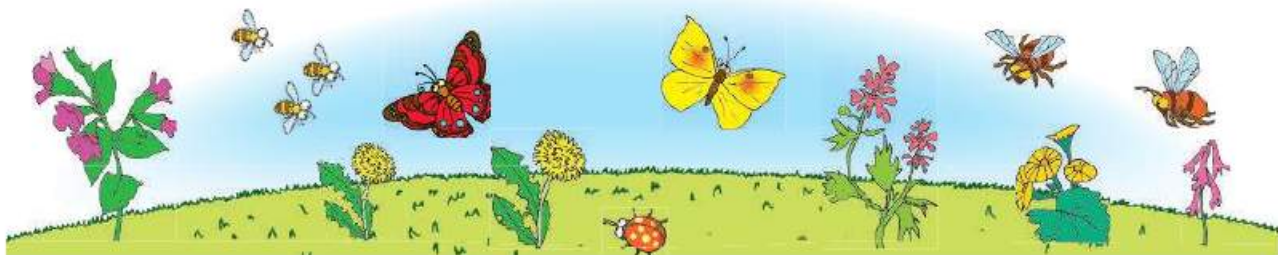

РОСЛИНИ НАВЕСНІ

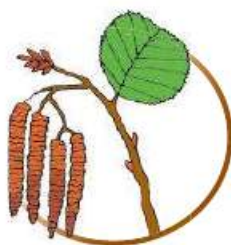

Що буває тільки навесні? Чому спочатку зацвітають рослини, а потім з'являються комахи?

Весняне тепло змінило життя рослин. Ранньою весною на проталинах з'являються перші весняні квіти — підсніжники. А тільки-но зійде сніг, зацвітають пролісок, ряст, мати-й-мачуха, первоцвіт, медунка, анемона.

Закінчився стан спокою у дерев і кущів. На гілках бубнявють бруньки. З бруньок з'являються листки і квітки. Першими, ще до появи листя зацвітають кущі — верба й ліщина, а серед дерев — вільха, осика. Деякі дерева й кущі вкриваються ніжним зеленим листям, а потім квітують.

вільха

верба

ліщина

осика

береза

абрикос

слива

яблуня

персик

вишня

Під час прогулянок спостерігай за деревами і кущами. На яких з них спочатку з'являються листочки, а потім квітки, на яких — навпаки?

клен

тополя

калина

шипшина

бузок

Які із зображених рослин ростуть у твоїй місцевості?

Цих рослин дуже мало.
Вони потребують охорони.

підсніжник

пролісок

первоцвіт

анемона

Щовесни від ножів і сокир гине багато беріз. Їх невміло підрубують, щоб зібрати сік. Витікає сік на землю, і дерево гине.

За малюнком складіть історію «Чому плачуть берези».

Бережіть
й охороняйте
природу!

ТВАРИНИ НАВЕСНІ

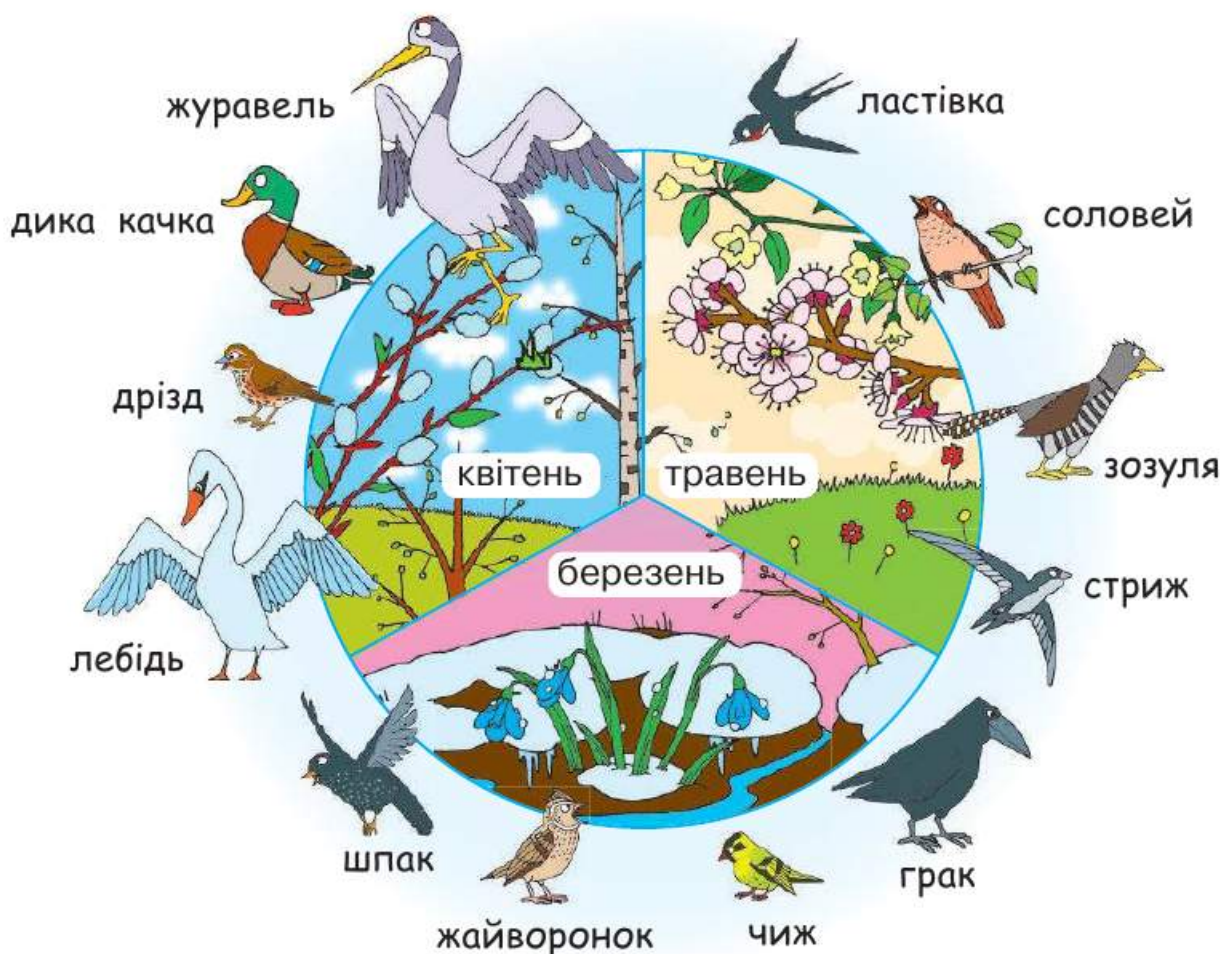
Які з комах з'явилися весною найпершими? Як змінилася поведінка зимуючих птахів? Які тварини пробуджуються зі сну?

З настанням весни з теплих країв повертаються перелітні птахи. Кожна пташка прилітає у свій час. Першими прилітають ті птахи, які восени останніми відлетіли у вирій. І навпаки, останніми, майже влітку, повертаються ті птахи, які на початку осені першими відлетіли.

Розглянь малюнок. Досліди, які птахи повертаються ранньої весни, у середині весни, пізньої весни. Обговоріть, чому так відбувається.

Майже всі птахи навесні будують гнізда. Високо на деревах можна побачити гнізда граків, під дахами будинків — ластівок. Шпаки селяться у шпаківнях, зроблених людьми. А дятел сам видовбує собі гніздо.

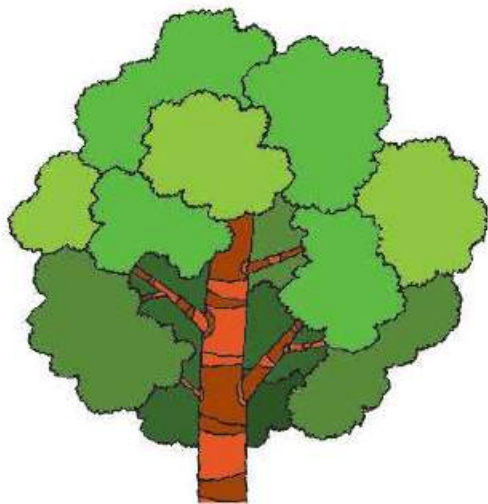
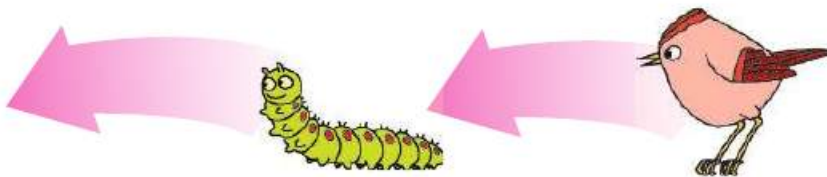
Сіра пташка на лужку
Нам кує: «Ку-ку, ку-ку».
Та погану звичку має —
Яйця в гнізда підкладає.
Ця маленька вередуля
Називається...

(вуглець)

Весною звірі линяють. У білки, зайця, лисиці змінюється колір хутра.
Тварини, які проспали всю зиму, виходять зі свого житла дуже худими і починають розшукувати корм.

Не буває лісу, саду, городу без комах, птахів. Усі вони залежать одне від одного. Комахи гризуть кору, листя дерев. Комахами годуються самі птахи і пташенята у гнізда приносять. Якби не птахи, то гусінь знищила би дерева і кущі, городину.

Які зв'язки в природі ти спостерігаєш у себе в саду, на городі, на вулиці?

ФОРМИ ЗЕМНОЇ ПОВЕРХНІ

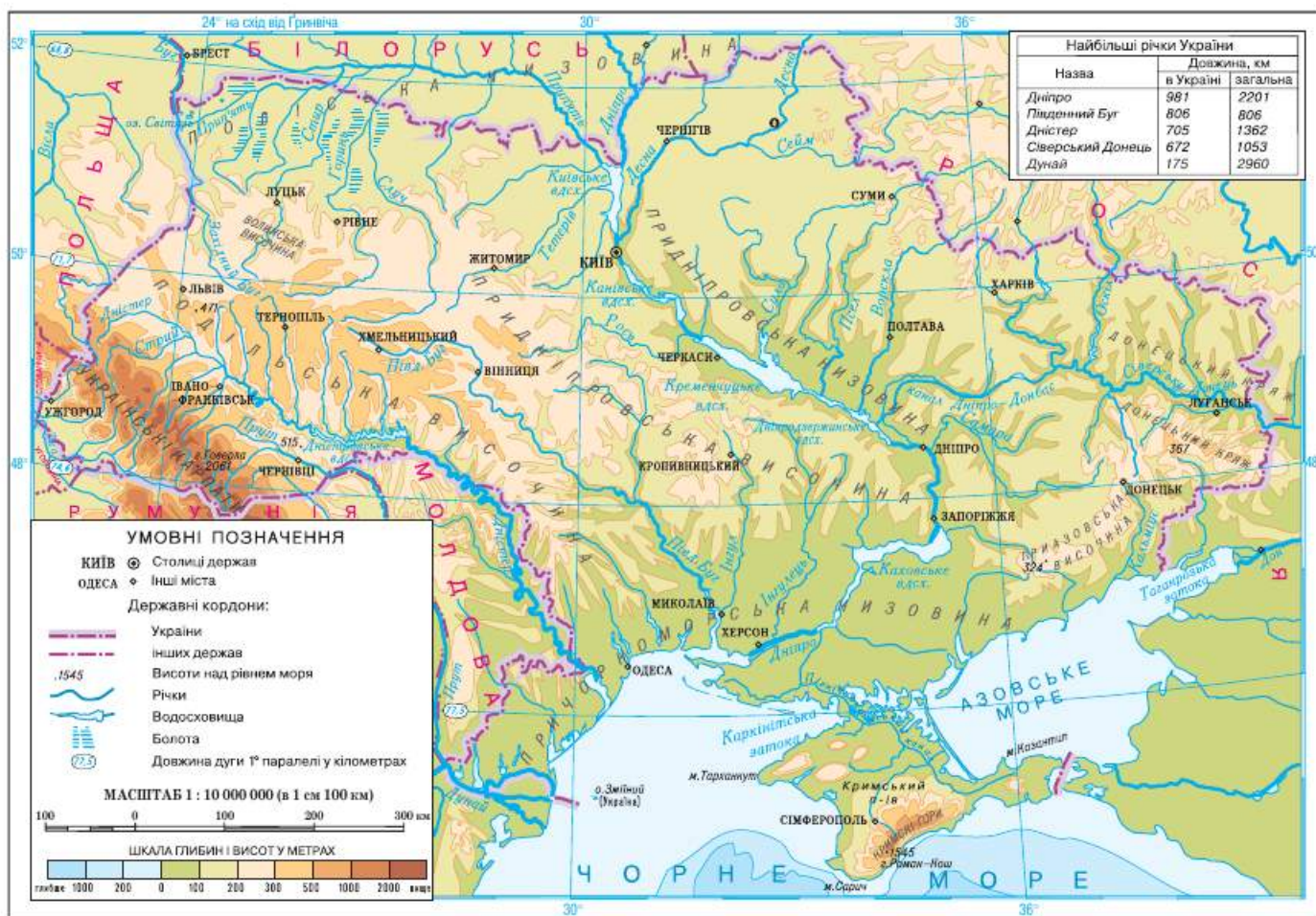

Яким кольором на глобусі, на карті позначається вода, а яким — суша?

Подивись на глобус, карту, доторкнись до них пальчиком. Які вони на дотик? Гладенькі, рівні. І все-таки вони можуть розповісти про різні форми земної поверхні. Поверхня нашої планети нерівна. Основними формами земної поверхні є рівнини і гори.

Рівнини — це території суші, які мають рівну поверхню. Рівнини поділяються на **низовини** і **височини**. Низовини позначаються на карті зеленим кольором, а височини — жовтим і світло-коричневим.

Гори — це ділянки земної поверхні, високо підняті над рівнинами. На території України розташовані Карпатські і Кримські гори. Найвища вершина Карпат — гора Говерла. Її висота 2061 м. Це найвища точка України.

Гора Говерла

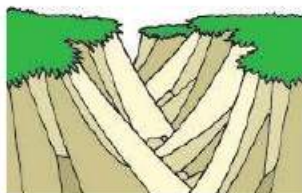
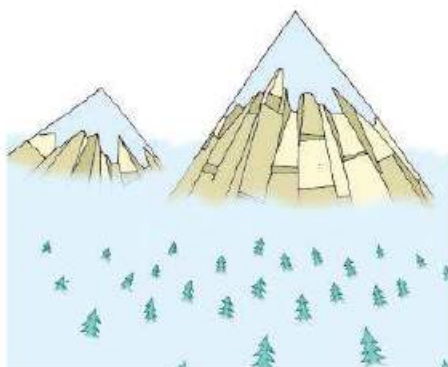
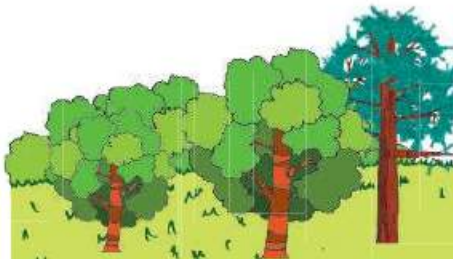
Організуйте в класі уявну мандрівку картою України, яка розміщена в підручнику. Відшукайте низовини, височини і гори. Які форми земної поверхні переважають на території нашої країни?

Знайдіть на карті гору Говерла.

Яка форма поверхні переважає у вашому краї? Що можна побачити на рівнинах (ліс, поле, луки, річки, озера, невеличкі підвищення)? А у горах?

Як впливають форми земної поверхні на господарську діяльність людини? Як використовуються людьми особливості форм земної поверхні у вашому краї?

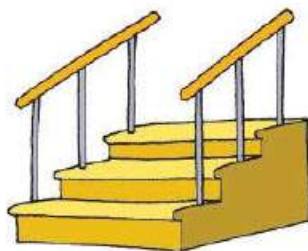

ГІРСЬКІ ПОРОДИ

З чого зроблені сходи твого будинку? Чим пишуть на шкільній дошці? Чим заправляють машини? Чим обігрівають житло?

Гірські породи — це природні тіла, які містяться в Землі або на її поверхні. Їх створила сама природа за багато мільйонів років. Це не тільки каміння, з якого утворюються гори, а й кам'яне вугілля, глина, пісок, природний газ, крейда тощо.

Найбільш поширені породи — глина і пісок. Глина — надзвичайно слухняний матеріал. Спробуй її намочити, і ти побачиш, що вона стає м'якою і з неї можна виліпити будь-яку форму.

Професія гончаря в Україні завжди в пошані. Зі звичайної глини гончарі створюють прекрасні речі.

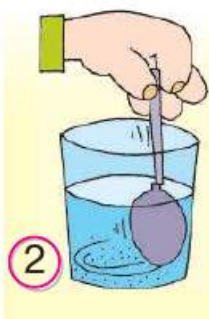
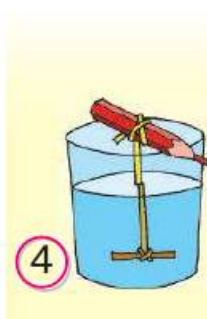
З давніх часів люди використовують багатства Землі в будівництві, медицині, для виготовлення скла, прикрас і навіть вживають у їжу (кухонна сіль).

Роздивись кухонну сіль через лупу. Ти побачиш білі або прозорі кристалики. У природі кристалики солі можуть досягати великих розмірів.

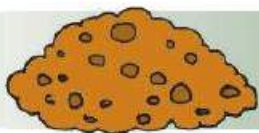
Переконайтеся в цьому на досліді. Візьміть склянку з теплою водою. Розчиняйте сіль у воді, розмішуючи ложечкою. Підсипайте сіль доти, поки вона не перестане розчинятися. Дайте воді вистигнути. Прив'яжіть на тоненьку нитку невеличку паличку і опустіть її у воду. Спостерігайте протягом кількох днів.

Які предмети з вашого довкілля створені людиною з гірських порід?

Що вам відомо про гірські породи вашого краю?

Де їх використовують?

ҐРУНТ.

Пригадай, що таке ґрунт.
Що можна побачити в ґрунті?
Яке значення має ґрунт для рослин і тварин?

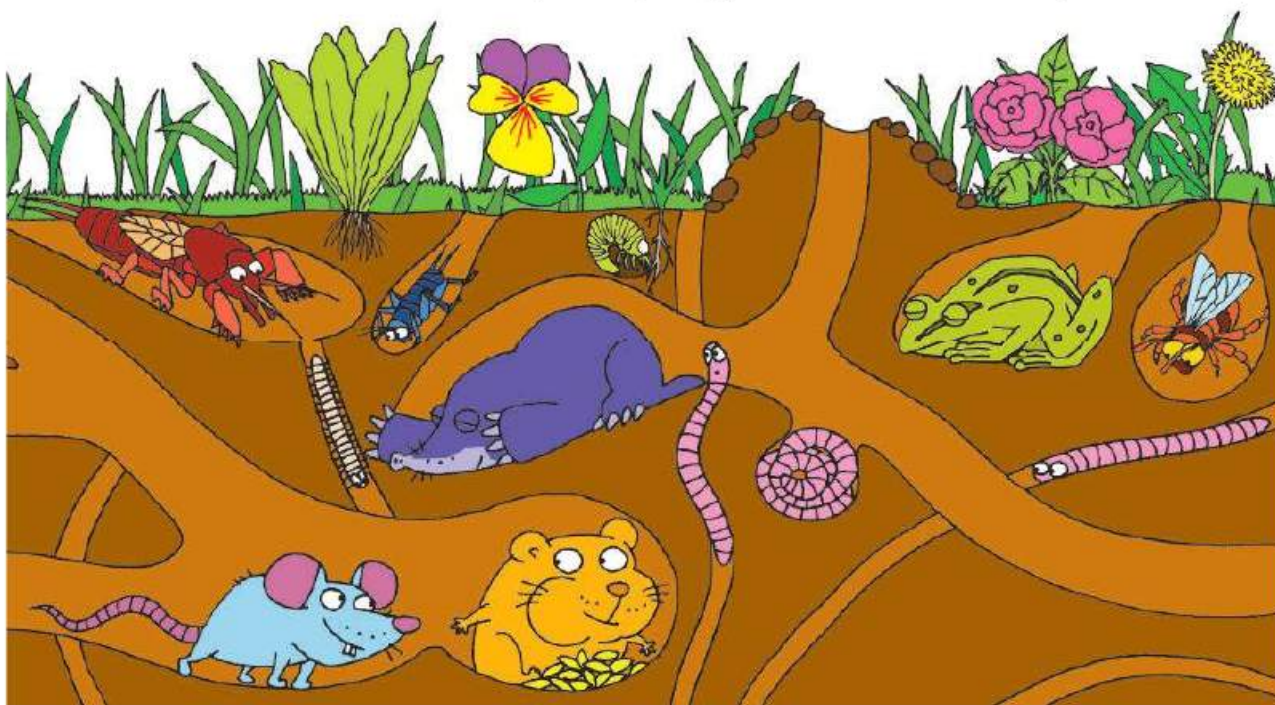
Опале листя, рештки відмерлих рослин і тварин повільно перегнивають. Так утворюється перегній. Він чорного кольору. Чим більше перегною, тим ґрунт темніше і родючіше. **Родючість** — це головна властивість ґрунту.

Тварини, що живуть у ґрунті, роблять у ньому ходи, куди легко потрапляють вода і повітря, перемішують ґрунт, подрібнюють рештки рослин. Так тварини підвищують родючість ґрунту.

Найродючіший ґрунт — чорнозем. Україна багата на чорнозем.

Людина використовує ґрунт для вирощування різноманітних рослин. Вони дають їй їжу і корм для свійських тварин.

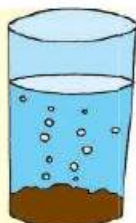

ВЛАСТИВОСТІ, ЗНАЧЕННЯ

З чого складається ґрунт, можна визначити за допомогою дослідів.

- 1 Вкиньте грудочку ґрунту в склянку з водою. Спостерігайте: із ґрунту виходять бульбашки повітря.

- 2 Перемішайте воду в склянці і залиште на деякий час. Спостерігайте: вода стала мутною. На дні склянки видно піщинки, глину.

- 3 Візьміть паперову серветку, покладіть на неї грудочку ґрунту і сильно стисніть. Спостерігайте: на серветці з'явиться волога пляма.

Отже, у ґрунті є повітря, вода, перегній, глина, пісок.

Вода і повітря містяться в будь-якому ґрунті, навіть сухому на вигляд.

Чому не можна спалювати в садах, парках, на берегах річок опале листя й суху траву?

Українці здавна шанували землю. Вчасно орали, садили городину, висівали жито, пшеницю, збирали врожай. Вони називали землю годувальницею. Вирушаючи в подорож, брали із собою грудочку рідної землі. Народ каже: «Хто про землю дбає, тому вона повертає».

СВЯТКОВИЙ

Які весняні свята ви знаєте? Назвіть їх.

Кожен народ протягом багатьох років виробляв свої традиції та звичаї.

Великдень — свято, яке об'єднує багато народів, країн. У кожній місцевості є свої традиції.

В Австралії пасхальні яйця виготовляють із шоколаду або цукру.

В Індії взагалі не розфарбовують яєць. На Великдень тут прийнято обмінюватися різнокольоровими ліхтариками та пасхальним печивом.

До німецьких дітей приходять великодні заєць і приносить розфарбовані крашанки або шоколадні яйця, які ретельно ховає.

Австралія

Індія

Німеччина

Які з цих великодніх традицій вам найбільше сподобалися? Чому?

КАЛЕНДАР ВЕСНИ

В Україні до Великодня печуть паски, розписують писанки.

На Великдень дорослі і діти грались у навбитки, випробовували міцність крашанок. Один тримав у руці крашанку носиком уперед чи догори, а інший бив по ньому носиком своєї крашанки. Побиту крашанку одержував той, хто розбив.

Які великодні традиції зберігає ваша родина? Про які з них ви б хотіли розповісти дітям інших країн?

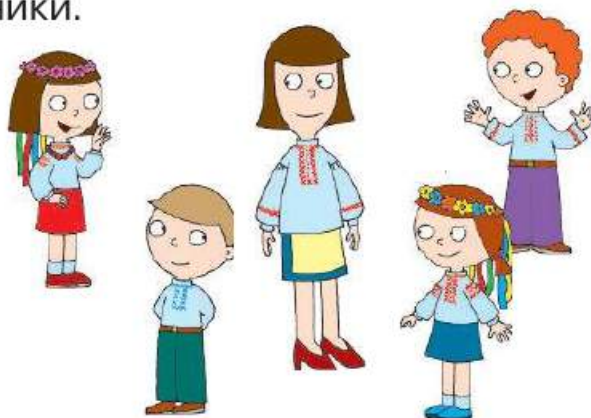

Навесні щороку в третій четвер травня не лише в Україні, але й у всьому світі, де живуть українці, відзначається **Всесвітній день вишиванки**. В Україні стало традицією передавати від одного покоління до іншого вишиванки, вишиті рушники.

ВИШИВАНКА

Мама вишила мені
Квітами сорочку.
Квіти гарні, весняні:
— На, вдягай, синочку!
В нитці — сонце золоте,
Пелюстки багряні,
Ласка мамина цвіте
В тому вишиванні.
Вишиваночку візьму,
Швидко одягнуся,
Підійду і обніму
Я свою матусю.

В. Крищенко

Розкажіть, які речі у вашій родині зберігаються й передаються у спадщину.

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Які символи держави ви знаєте? Де можна побачити прапор, герб, почути гімн?

Синє небо над жовтим колоссям — таке значення кольорів **Державного Прапора України**. Наш прапор синьо-жовтий.

А можна сказати, що наш прапор жовто-синій?

Ні, не можна. За правилами кольори прапора читаються згори донизу.

Державний Герб України — золотий тризуб на синьому тлі. **Державним Гімном України** є перший куплет та приспів пісні «Ще не вмерла України і слава, і воля...» (слова Павла Чубинського, музика Михайла Вербицького).

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Українська мова — державна мова України.

На нашій планеті живуть люди зі шкірою різного кольору, вони носять різний національний одяг, говорять різними мовами.

Мова кожного народу особлива. І українська теж. Вона одна з наймелодійніших.

Українською розмовляють не лише в Україні, але й у Канаді, Польщі, Австралії, США та багатьох інших країнах світу, де живуть українці.

МАТУСИН ЗАПОВІТ

Раз мені казала мати:
«Можеш мов багато знати,
кожну мову шанувати,
та одну із мов усіх,
щоб у серці ти зберіг».
В серці ніжну і погідну
збережу я мову рідну!

М. Хоросницька

Знати державну мову — обов'язок кожного.
Про це записано в основному законі країни — Конституції.

Які ще мови знають учні вашого класу?

Позмагайтеся, хто більше знайде слів, виразних і влучних, щоб описати пташку, яка заглядає у ваше вікно; схарактеризувати друга або подругу, своїх рідних.

ПІЗНАЮ СВІЙ КРАЙ

Де ти живеш? Яка назва твого міста, села, вулиці?

У кожної людини є свій маленький куточок — місто або село, вулиця, дім, у якому вона народилася. Із таких рідних куточків і складається наша Батьківщина — Україна.

У МОЄЇ УКРАЇНИ...

У моєї України
Є і гори, і долини.
У Донецьку є вугілля,
Хлібом славиться Поділля.
У Карпатах є ліси
Дивовижної краси.
На Поліссі — льон цвіте,
Мов нагадує про те,
Що в моєї України
Простір — вільний, небо — синє.
А за синім небокраєм
Люди тішаються врожаєм.

Г. Чубач

Доповніть вірш розповіддю про свій край.
Наприклад, Волинь — це край озер, лісів, тут найглибше озеро України — Світязь. На Волині є шахти, де добувають вугілля. На полях вирощують цукровий буряк. З нього роблять цукор і цукерки...

У містах України багато людей працюють на заводах і фабриках. Вирушаймо в мандрівку, щоб познайомитись із найбільш відомими.

Харківський тракторний завод — найбільше в Україні підприємство з виробництва сільськогосподарських тракторів.

З конвеєрів **Львівського автобусного заводу** сходять автобуси, тролейбуси та автомобілі швидкої допомоги, які можна побачити на всіх дорогах нашої країни.

У місті працює і славетна **кондитерська фабрика «Світоч»**. Чому славетна? Ще від початку 20 століття швейцарське місто Берн і галицьке Львів заслужено пишалися званням «шоколадних столиць» Європи. Львівські кондитери дбайливо бережуть і примножують вікові традиції.

Лідером українського ринку соусів, кетчупів, майонезів є **підприємство «Волиньхолдінг»**.

Продукція **фармацевтичної компанії «Дарниця»**, що в місті Києві, поставляється в 14 країн світу.

Що вас зацікавило? Хто користується виробами людей, які працюють на цих підприємствах?

Що виготовляють або вирощують там, де ви живете?

КИЇВ — СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

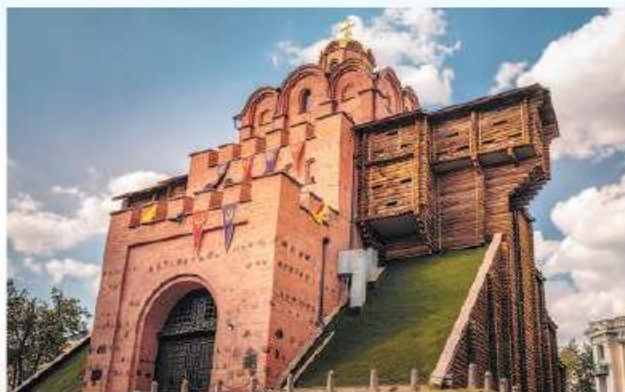

Які найбільші міста України ви знаєте?

...На кручах сивого Дніпра
Стоїть столиця наша — Київ.
Квітує свічами каштан,
На храмах грає позолота.
Ось Володимир, ось Богдан,
Он сяють Золоті ворота...

За А. Камінчуком

ЛЕГЕНДА ПРО КИЇВ

Жили колись три брати — Кий, Щек і Хорив. Була в них сестра Либідь. Місцем поселення вони обрали гори, вкриті дрімучими лісами, на березі могутньої ріки. Тут побудували місто і назвали його на честь старшого брата Кия — Київ.

На честь кого було названо гору Щекавиця і річку Либідь?

Центральна вулиця Києва — Хрещатик. Там, де він простягнувся, у давнину був глибокий яр, посередині якого протікав струмок, а навколо шумів густий ліс. Яр цей називався Хрещатим. Від нього і пішла назва вулиці.

Гості Києва захоплюються красою метро. Три лінії, 52 станції — таким є київське метро.

Станція «Арсенальна» займає перше місце в списку найглибших станцій світу. Вона йде під пагорбом, її глибина більше ніж 100 метрів.

Київський зоопарк — найбільший в Україні. Він існує вже понад сто років. У ньому живе безліч рідкісних видів тварин. Тут є слоновник, вольєри з копитними, ведмедями, зубрами, бізонами, страусами, мавпами, кілька мальовничих ставків із птахами.

Які визначні місця Києва вас зацікавили?

Символ нашої столиці — квітучий каштан. Коли настає час цвітіння каштанів, київські вулиці та бульвари прикрашають білі і рожеві свічки — саме на них схожі ніжні квіти каштанів.

СЛАВЕТНІ УКРАЇНЦІ

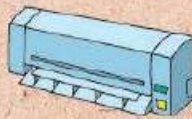
Про кого з відомих українців ви дізнавались на інших уроках?

Ви захоплюєтеся супергероями з комп'ютерних ігор, мультфільмів? Проте всі вони вигадані, їхні можливості перебільшені, а вчинки несправжні. Давайте знайомитись із звичайними людьми, такими, як ми з вами. Ці люди змінили світ, у якому ми живемо, на краще. Їхні досягнення прославили Україну.

З винаходами українця **Миколи Бенардоса** ми маємо справу щодня. Це і кондиціонер, і фритюрниця, і каstrуля-скороварка, і навіть пральна машина.

Які винаходи Миколи Бенардоса є у вас удома? У яких випадках ви ними користуєтесь?

Дізнайтесь з Інтернету, книжок про винахідника **Ігоря Сікорського**, академіка **Миколу Амосова**. Обговоріть цікаві історії з їхнього життя.

Анна Безсонова — абсолютна чемпіонка світу з художньої гімнастики. Вона має найбільшу в історії художньої гімнастики України колекцію срібних і бронзових медалей.

Дослідіть, хто ще прославив Україну в спорті. У яких видах?

Ім'я талановитої народної художниці **Марії Примаченко** відоме далеко за межами України. На картинах, вишивках майстрині оживають доволішні предмети, з'являються дивовижні звірі, фантастичні квіти.

Зображення картин Марії Примаченко стали елементами сучасного одягу та взуття.

Знайдіть у журналах, книжках, в Інтернеті репродукції картин Марії Примаченко, **Катерини Білокур**. Зробіть у класі виставку. Розкажіть одне одному, чому ви вибрали саме ці картини.

Леонід Каденюк — перший космонавт незалежної України, Герой України. На орбіті він проводив досліді з рослинами та спостерігав, як невагомість впливає на організм людини.

Хто із славетних людей народився у вашому місті або селі? Хто з них навчався у вашій школі? Як ви думаєте, завдяки чому ці люди стали відомими?

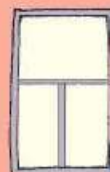
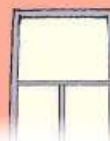
СВІТ РІЗНОМАНІТНИЙ

Що спільного між усіма людьми на Землі і чим вони відрізняються?

На Землі живе дуже багато людей. І всі вони різні. В одних жовта шкіра, у других — чорна, у третіх — біла. Але колір шкіри не має ніякого відношення до того, добра людина чи зла, щедра чи жадібна, чемна чи невихована.

Подобається тобі людина чи не подобається, дружиш ти з нею чи ні — залежить від багатьох причин, але не від того, де вона живе, хто її батьки, яка в неї зовнішність, яких звичаїв дотримується.

Пізнавати якусь іншу країну, народ або окрему людину — це означає знайомитися з їхньою культурою, звичаями.

ЯК СВЯТКУЮТЬ

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ В РІЗНИХ КРАЇНАХ

У Данії прапор, вивішений у вікні, означає, що в цьому будинку хтось святкує день народження. У Мексиці, святкуючи день народження, іменинник не задуває свічки на торті, як у нас. Замість цього йому зав'язують очі, і він розбиває спеціальну ляльку, наповнену цукерками.

Розкажіть, як відзначаються дні народження у вашій родині.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Обговоріть, що та з яких країн ви маєте у своєму домашньому вжитку.

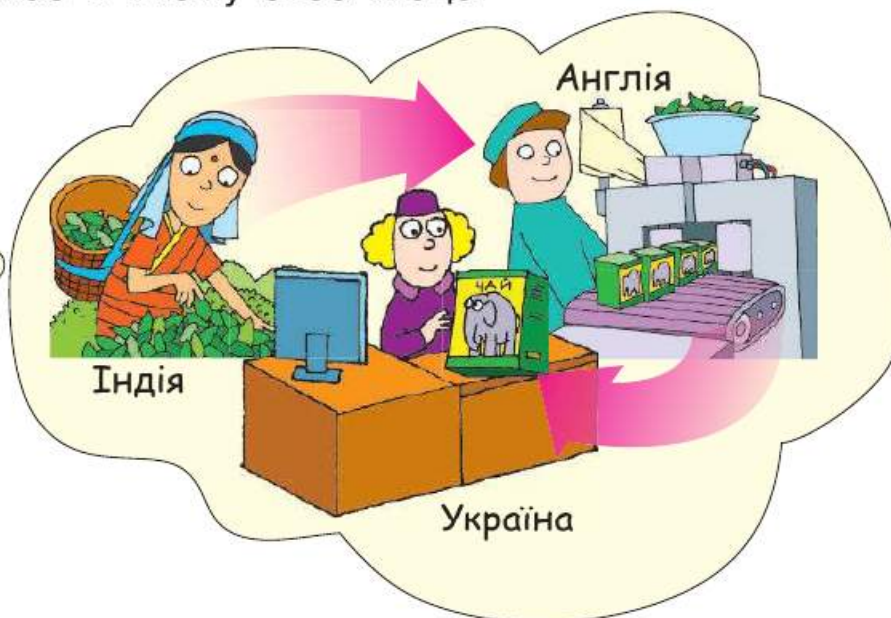
Якось увечері сім'я Софійки зібралася на кухні. Поки мама заварювала чай, Софійка розглядала коробочку з-під нього.

— Зроблено в Індії, — прочитала вона. — Упаковано в Англії. Як це? Цей чай справді з Індії?

— Авжеж, — сказав тато. — Зараз люди користуються багато чим, що ввозять в Україну з інших держав. Тому в нашому домашньому господарстві можна знайти чай з Індії, каву з Бразилії, телевізор з Японії, квіти з Нідерландів. Таке величезне світове господарство, і кожна країна має в ньому своє місце.

Які товари з України відправляють за кордон? Презентуй результати свого дослідження.

ЛЮДИНА І ЇЇ ТІЛО

Чим ми бачимо? чуємо?
відчуваємо на дотик?
на запах? на смак?

З чого складається тіло
людини?

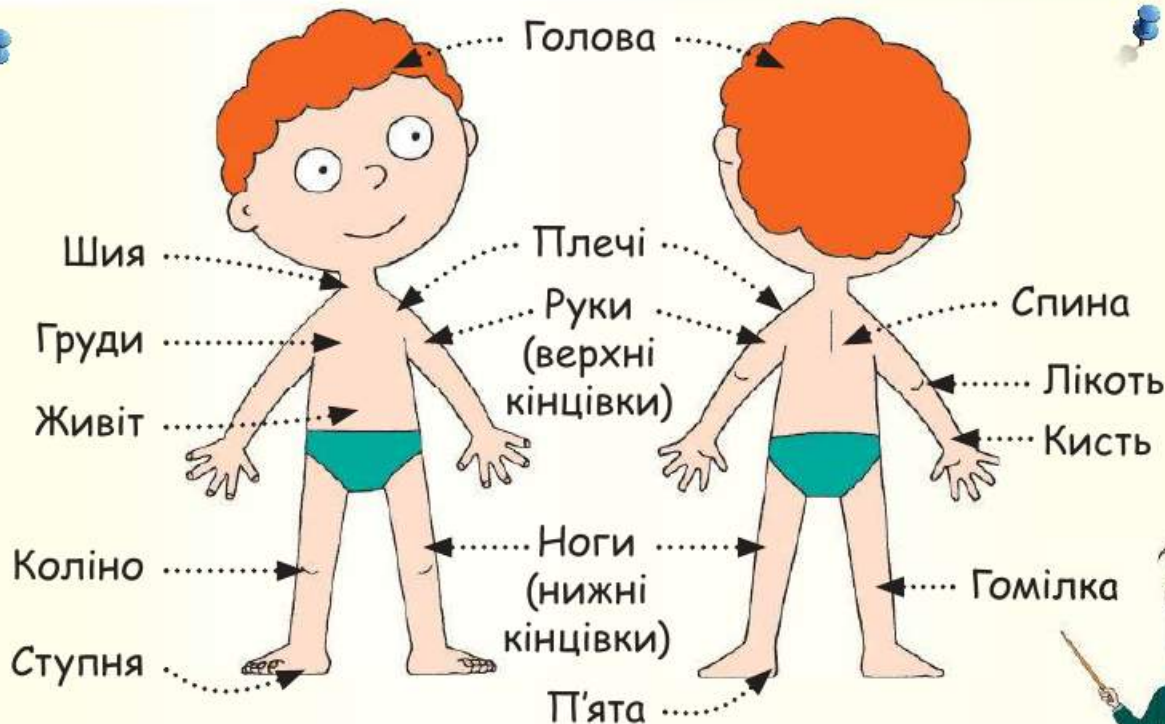
Ти — людина, хлопчик або дівчинка, у тебе, як у всіх,
є голова і живіт, спина і груди, ноги і руки, очі і вуха.

Твоє тіло тебе слухається. Захочеш — сядеш. Захо-
чеш — встанеш. Захочеш — ляжеш. Захочеш — побіжиш.

Твої губи шепочуть і співають, а щічки відчують
мороз.

Твоє обличчя показує радість і смуток.

За О. Дороховим

У наших дверей дві ручки, а ніжок немає. У стола чотири ніжки, але немає спинки. У стільця є і ніжки, і спинка. Але немає носика. Носик є в чайника. Але в нього немає жодного вушка. Вушко є в голки, але в неї немає язичка. Язичок є у черевичка, але в нього немає горла. Горлечко є в глечика, але в нього немає плечиків. Плечики є у вішалок, на які ми вішаємо одяг. А у нас з тобою — чого тільки немає. І руки, і ноги, і носик, і плечики, і спинка, і шия, і язичок.

За Ф. Кривіним

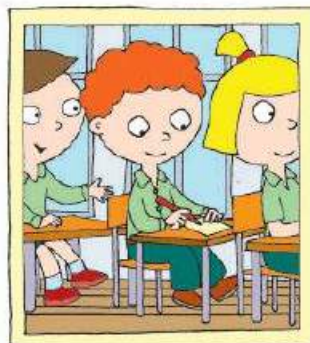
Назви частини тіла людини. Які дії вони виконують? Для своєї розповіді вживай такі слова: бігаю, стрибаю, ходжу, пишу, думаю, кидаю, ловлю, повертаюсь.

ТИ РОСТЕШ І ЗМІНЮЄШСЯ

Розглянь фото. Які зміни відбулися з хлопчиком?

Знайди свої фотографії і розташуй їх за роками. Які зміни видно на них? Розпитай у батьків, які були твої перші слова.

На землі росте все живе. Ростуть дерева, квіти, у лісах ростуть звірі, у морях — риби. Пташки, які в небі літають, теж ростуть.

Кошеня, яке бігає у нас на подвір'ї, теж виросло. І ти теж ростеш.

За Ф. Кривіним

Ти ростеш постійно, навіть уві сні. Немовля стає дитиною, потім підлітком і, нарешті, дорослою людиною.

Дитина до року — немовля. Потребує уваги старших. У цьому віці дитина починає говорити, робити перші кроки.

У шкільному віці діти вчаться в школі і допомагають батькам удома.

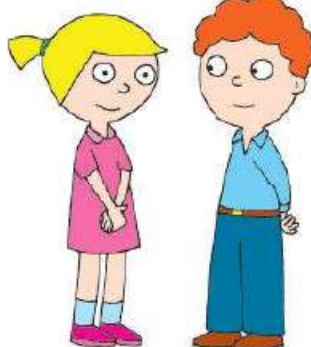
Для росту твоєму тілу необхідна корисна їжа.

1–2 роки

7–8 років

10–12 років

20–22 роки

Знайди серед зображених людей, хто може бути твоїм однолітком. Поясни свій вибір.

Доповни речення: «Щоб рости і розвиватися, я буду...».

Відстань між витягнутими в боки руками — це і є твій зріст. Перевір.

ТУРБУЮСЯ ПРО ЗДОРОВ'Я

Від чого залежить здоров'я людини? Що тобі допомагає дбати про чистоту? Як ти відпочиваєш і загартовуєшся? Коли треба мити руки?

Протягом життя людина набуває різних звичок. Корисні звички допомагають покращити здоров'я, настрій, ставлення інших людей до тебе.

Корисні звички:

- дотримуватися режиму дня;
- мити руки, чистити зуби, підстригати нігті;
- виконувати обіцянки;
- поводитися чемно.

Знайди на малюнках предмети, які ти вважаєш корисними для свого здоров'я.

На жаль, поряд із корисними, існують і шкідливі звички, які завдають шкоди здоров'ю.

Шкідливі звички:

- сидіти довго перед телевізором або комп'ютером;
- гризти олівці або нігті;
- їсти багато солодкого;
- кидати на підлогу сміття;
- говорити неправду;
- постійно запізнюватись.

МАРІЧКА І ЗВИЧКА

У Марічки гарна звичка —
Любить все робить Марічка:
Полежати, потім сісти,
Потім булку з медом з'їсти.
Потім трішечки поспати
Та на гулі вийти з хати...
Роботяща в нас Марічка,
Тільки дивні в неї звички.

М. Сингаївський

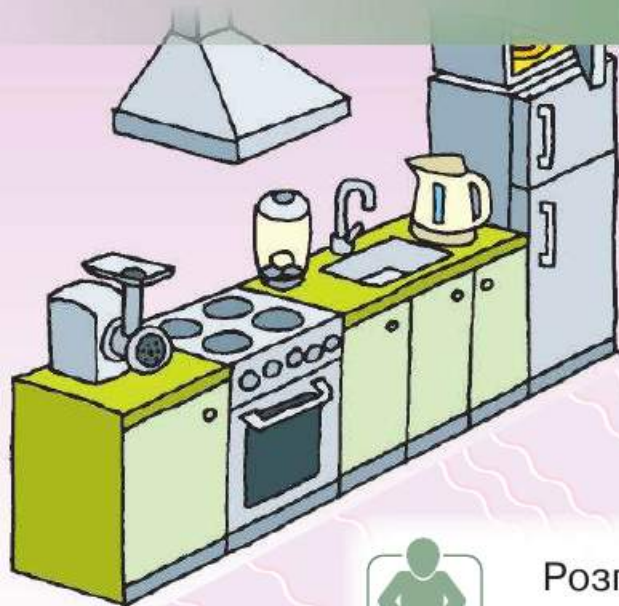

Які звички має Марічка: корисні чи шкідливі?
Що їй можна порадити?
Назвіть свої корисні звички.

Чому варто відмовитися
від цигарки або міцного
напою, якщо їх пропонують?

БЕЗПЕКА ТАМ,

Чим ви можете користуватися вдома самотійно? А чим лише з дорослими?

Одне з найцікавіших місць у твоєму домі — кухня. Проте вона може приховувати багато небезпек.

Розглянь малюнки. Під якими з них можна записати ці правила? Доповни їх.

- Каструлі, сковорідки, чайник надовго залишаються гарячими. Не перевіряй пальцями їх температуру.
- Побутові прилади слухаються **ДОРΟΣЛИХ**. Не вмикай самотійно електроприлади.
- Не нюхай і не пробуй нічого на смак.
- Засоби для миття посуду можуть стати небезпечними, якщо не дотримуватись правил користування ними. Не відкривай пляшок з цими речовинами.

ДЕ ТИ ЖИВЕШ

Чи можна гратися біля трансформаторної будки або біля дороги? Робити селфі на дахах будинків і мостах? Звичайно, що ні.

Біля трансформаторної будки може статися ураження електричним струмом, а біля дороги — наїзд машини. Захопившись селфі, можна забути про небезпеку і впасти з висоти.

Розглянь малюнки. Чи безпечні місця для ігор вибрали діти? Що загрожує їхньому життю та здоров'ю?

Під час прогулянки з класом дослідіть, чи є біля школи небезпечні місця. Спільно складіть правила поведінки в цих місцях.

Обговоріть з членами родини, які небезпечні місця є біля вашого будинку.

КОЛЬОРОВІ СТОРІНКИ

МАПА ЛІТА

Які прикмети
літа ти знаєш?

Які кольори
має веселка?

Який місяць
є початком
літа?

Які квіти цвітуть
у цю пору року?

Що ти візьмеш
із собою на літню
прогулянку?

Яких комах треба
остерігатись улітку?
Чому?

Якими ягодами
ти ласуєш улітку?

Які роботи викону-
ють люди в полі,
у саду, в парку?

Які предмети
потрібні для роботи
в саду та
на городі?

З якого піску —
мокрого
чи сухого —
краще ліпити
пасочки
і будувати
замки?

ПРИРОДИ: ЛІТО

ЩЕДРЕ ЛІТО

Літня спека, грози, грім,
Літо, ти прекрасне всім!
Скільки в тебе є скарбів:
В лісі — ягід та грибів;
У садках — смачна малина,
Агрус, яблука, ожина.
Фрукти й зелень соковита —
Це смачні дарунки літа...

За Т. Корольовою

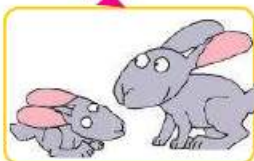
Будьте обережні!
Не пробуйте
незнайомі ягоди
на смак!
Вони можуть
бути отруйними!

Що авторка називає дарами літа?
А які ягоди ти збираєш улітку
у своєму краї?

За малюнками складіть
розповідь, що відбувається
влітку в живій природі.

Що можна побачити, почути, відчувати влітку?
Записуй у щоденнику спостережень.

Наведіть власні приклади, як ви можете оберігати природу.

У природі немає нічого зайвого. У природі все пов'язане. Немає корисних і шкідливих тварин. Усі природі потрібні. Тому всі живі істоти, і людина в тому числі, потребують бережливого ставлення.

ВМІЙТЕ ЛЮБИТИ ПРИРОДУ

Вам у походи ходити
І мандрувати, любі діти.
Вмійте ж природу любити,
Кожній стеблинці радіти.
В полі, у лісі, над яром —
Квіти, дерева і трави...
Цвіту не вирви за даром,
Гілки не втни для забави.
Оберігайте повсюди
Шлях і стежиночку в гаї,
Все те окрасою буде
Нашого рідного краю.

П. Сиченко

У народі кажуть: щоб не знижувалися надої молока, не знищуйте сову.

Який між цими явищами зв'язок? Сова знищує мишей, які руйнують гнізда джмелів. Джмелі (і тільки джмелі) запилюють конюшину, а з конюшини — найкраще сіно для корів.

3 ПРИРОДОЮ

Як ти можеш допомогти планеті Земля? Доповни перелік своїми ідеями.

- 1 Не забуваю вимикати світло.

- 2 Сортиую сміття.

- 3 Їм більше овочів і фруктів.

- 4 Турбуюся про тварин.

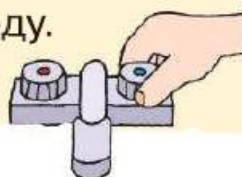
- 5 Саджу дерева разом з дорослими.

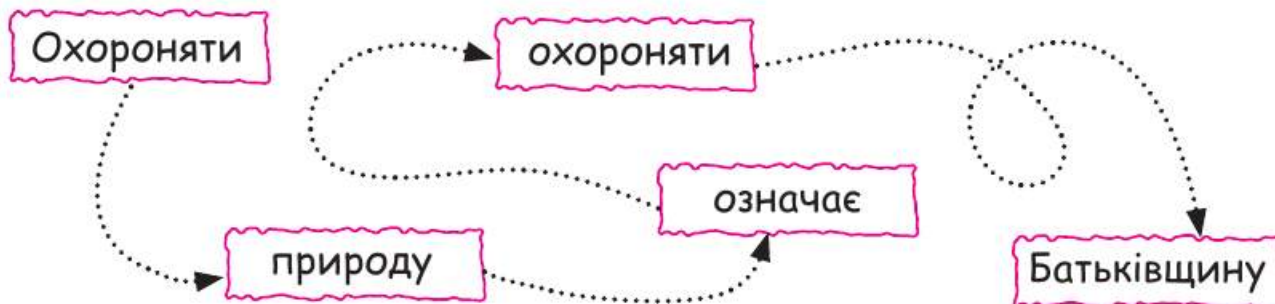
- 6 Використовую папір з обох боків.

- 7 Бережу воду.

Рухаючись за напрямком стрілочок, прочитайте вислів. Як ви його розумієте?

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання
БІБІК Надія Михайлівна
БОНДАРЧУК Галина Павлівна

«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»
підручник для 2 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)
(Частина 1)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Провідний редактор *І. Л. Морева*. Редактор *Ю. М. Миронова*.
Художнє оформлення *В. І. Труфена*. Технічний редактор *А. В. Плisko*.
Комп'ютерна верстка *С. В. Яшиша*. Коректор *Н. В. Красна*

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 14.05.2019 р. Формат 84×108/16. Папір офсетний. Гарнітура Рублена.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,60. Обл.-вид. арк. 12,3.

Тираж 82 830 прим. (1-й запуск 1–40 000). Зам. № 4305-2019/1

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.

Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Підручник надруковано на папері українського виробництва

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків, 61052.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5340 від 15.05.2017.

Тел. +38 (057) 712-20-00. E-mail: sale@triada.kharkov.ua

62

ХТО ЩО РОБИТЬ

66

ЩО – З ЧОГО

68

ДОСЛІДЖУЄМО МАТЕРІАЛИ: ПАПІР І ПЛАСТИК

64

ВІД МОЛОКА ДО СИРУ

70

ЛЮДИНА І ПРИРОДА

72

ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ

78

ВОДА

76

ЯК ЗБЕРЕГТИ ПОВІТРЯ ЧИСТИМ

74

ПОВІТРЯ

ЯК БЕРЕГТИ ВОДУ

80

86

РОСЛИНИ НАВЕСНІ

88

ТВАРИНИ НАВЕСНІ

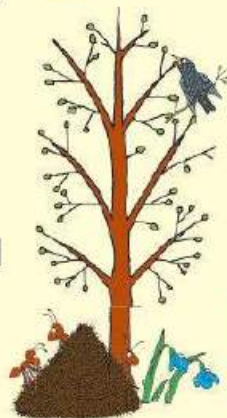
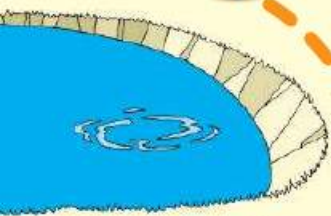
90

ФОРМИ ЗЕМНОЇ ПОВЕРХНІ

84

КОЛЬОРОВІ СТОРІНКИ ПРИРОДИ: ВЕСНА

ВОДОЙМИ РІДНОГО КРАЮ

82

92 ГІРСЬКІ ПОРОДИ

СВЯТКОВИЙ КАЛЕНДАР ВЕСНИ

96

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

98

94 ҐРУНТ. ВЛАСТИВОСТІ, ЗНАЧЕННЯ

КИЇВ — СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

102

ПІЗНАЮ СВІЙ КРАЙ

100

СЛАВЕТНІ УКРАЇНЦІ

104

СВІТ РІЗНОМАНІТНИЙ

106

107

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

ЛЮДИНА І ЇЇ ТІЛО

108

БЕЗПЕКА ТАМ, ДЕ ТИ ЖИВЕШ

114

ТИ РОСТЕШ І ЗМІНЮЄШСЯ

110

ТУРБУЮСЯ ПРО ЗДОРОВ'Я

112

КОЛЬОРОВІ СТОРІНКИ ПРИРОДИ: ЛІТО

116

Я ДРУЖУ З ПРИРОДОЮ

118

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

2 КЛАС. ЧАСТИНА 1

Підручник інтегрує освітні галузі: громадянська та історична;
соціальна та здоров'язбережувальна; природнича

Особливості підручника:

- доступність і емоційна привабливість текстів
- відповідність обсягу і кількості практичних завдань та вправ пізнавальним можливостям учнів
- забезпечення діалогічності, співтворчості учасників навчального процесу, їх взаємодії
- включення учнів у практику виконання завдань дослідницького характеру: дослідження-розпізнавання, дослідження-спостереження, дослідження-пошук

Інтернет-підтримка підручника містить:

- шаблони для виготовлення поробок, описи алгоритмів їх виконання
- інструкції з проведення дослідів
- навчальні мультфільми

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Інтернет-підтримка
interactive.ranok.com.ua

